ځانځاني ښامار

د هر چا په خپل ځان کې

(د ماسترۍ دورې لیکنې)

Ketabton.com

ارین یون

۱۳۹۴ لمریز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانځاني ښامار
د هر چا په خپل ځان کې

(د ماسترۍ دورې لیکنې)

لیکواله

ارين يون

۱۳۹۴ ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: ځانځاني ښامار د هر چا په خپل ځان کې

لیکواله: ارین یون

خپرندی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنګي څانګه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ډیزاین: ضیاء ساپی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۱۲۰)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

پر (۱۳۸۷ل) کال زه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د ماسترۍ له پروګرامه فارغه شوم. تر هغه د مخه د دوو کلونو په بهیر کې د یاد پروګرام هر محصل یا محصله مجبور وو، چې د اړوندو استادانو له خوا په تدریسي مضمون پورې تړلې یوه موضوع د سیمینار په توګه انتخاب کړي. یاده موضوع وڅېړي او تحلیل یې کړي او بیا یې په ټولګي کې د استاد او نورو زده کوونکو پر وړاندې د سیمینار په بڼه وړاندې کړي. د موضوع په باب د استاد او محصلینو پوښتنو ته هم ځوابونه ووایي او د هغوی سپارښتنې هم وروسته په خپله لیکنه کې زیاتې کړي. دا څو لیکنې چې تاسو ګورئ په ماسترۍ دوره کې ما لیکلي دي. خو له هغه وخته بیا تر ننه (۱۳۹۴ل کال پورې) چې نږدې (اوه اته) کاله تېرېږي، ددې مجال پیدا نه شو چې دا لیکنې په منظم ډول چاپ کړم. البته دې سره څو نورې لیکنې هم وې چې په یاده تېره موده کې راڅخه لادرکه شوې. اوس چې د افغانستان ملي تحریک د (سلو عنوانو) کتابونو چاپ ته اوړه ورکړې، له ما څخه یې هم هیله وکړه چې دا لیکنې ورته د یوې ټولګې په توګه ورکړم. ما هم له دې وېرې چې دا لیکنې له منځه لاړې نه شي او په دې نیت چې د ملي تحریک په فرهنګي کاروان کې مې د یوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاروی، په توګه برخه اخیستې وي، دا ټولګه مې د چاپ لپاره ملي تحریک ته وسپارله. د لیکنو له منځه مې یوه لیکنه: (ځانځاني ښامار د هر چا په خپل ځان کې) د عنوان په توګه ځکه غوره کړ چې اوس زموږ ټول هېواد او په مجموع کې ټول بشریت د همدې ځانځاني ښامار د هوسونو په لمبو کې سوزي. دلته لازمه بولم چې د افغانستان ملي تحریک له فرهنګي څانګې او قدرمن ورور حاجي محمد زمان لغماني څخه ډېره مننه وکړم چې د دې ټولګې د چاپ لګښت یې برابر کړ او هغه یې د لوستونکو تر لاسونو ورسوله.

په هېواد کې د فرهنګي غوړېدنې په هیله

په درناوي

ارین یون

په ولسي جرګه کې د ننګرهار د خلکو استازې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني پښتو ادب کې غزل

غزل هغه شعري فورم دی چې د ځینو نورو شعري فورمونو لکه قصیده ، رباعي، قطعه، مثنوی، مسدس، مخمس او نورو په شان له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلی دی، غزل به یې په عربي ژبه کې معمولاً هغه ډول شعرونو ته وایه، چې تغزلي مسایل بهٔ یې په کې بیانول، لغوي مانا یې له ښځو سره شوخۍ ته ویل کېږي، غزل د محتوا تر څنګ یو ثابت فورم دی چې ځان ته خپل جوړښت لري او نورو شعري فورمونو سره توپیر لري، غزل هغه ډول شعري فورم ته ویل کېږي چې مطلع او مقطع ولري، د سر بیت ته یې مطلع او پای ته یې مقطع ویل کېږي، مطلع معمولاً ، مقفی بیت دی چې دواړه مسرې یې قافیه والې وي، ردیف په کې اختیاري دی، د هر بیت دویمې مسرې یې باید ضرور قافیه ولري او د مطلع قافیه تعقیب کړي، د بیتونو شمېر یې له پنځو او تر پنځه لسو څخه زیات نه وي د مسرو د څپو شمېر یې معمولاً سره مساوي وي، له ځینو خاصو حالتونو پرته، چې کېدی شي د بې قافیې مسرې یوه څپه زیاته شي، نور د ټولو مسر د څپو شمېر یې برابر وي او که یوه څپه کمه یا زیاته شي نو د غزل وزن خرابېږي، د غزل په مقطع کې شاعر معمولاً خپل نوم یا تخلص راوړي، پښتو ادب کې د غزل فورم په پوره مانا تر اکبر زمیندا وري د مخه نه دی لیدل شوی، البته غزل ته ورته نظمونه شته خو بشپړ غزل نه دی، لکه د شیخ رضی لودي او نصر لودي نظمونه چې که مطلع یانې مقفی بیت یې درلودلای د غزل فورم ته لوېدل خو اوس ورته

(c) ketabton.com: The Digital Library

بشپړ غزل نه شو ویلای دغه راز د ابو هاشم ابن الزید سرواني له خوا د محمد ابن خلاد ژباړل شوی شعر هم د غزل فورم ته ورلو بړي خو بشپړ پښتو غزل همغه دی چې د اکبر زمیند اوري له خوا ویل شوی دی، د اتمې هجري پېړۍ د دو بمې نیمیاي په دوران کې د زمیداور په سیمو کې یو دیوان لرونکی شاعر تېر شوی دی، چې اکبر نومېده، دده دېوان څو پاڼې مرحوم لوی استاد پوهاند حبیبي د هلمند په سیمو کې پیدا کړې وې او چې کله یې د پښتانه شعراء لومړی ټوک ترتیباوه نو یې د اکبر د دېوان له پاڼو څخه ترلاسه شوي مطالب هم په دې کتاب کې چاپ کړل، د اکبر د دېوان دغه څو پاڼې د پښتو ادب لپاره دومره ګټورې تمامې شوې چې پښتو شعر او شعري انواعو په تاریخ کې یې یو لوی تحول راوست، د ده دیوان په دغو پاڼو کې د اکبر دوه ټوټې (مثنوي) هم خوندي دي، چې دا مثنوي د خپل خوږلنۍ تر څنګ د هنر مالګه هم لري او د استاد حبیبي په وینا اکبر د مینې د دنیا ډېر نازک حالونه او احساسات تصویر کړي دي، د اکبر د دېوان دغو لاس ته راغلو پاڼو کې د پښتو دوه غزلونه هم شته، غزل د شرقي شاعرۍ تر ټول غوره منلی شعري ډول دی چې د اکبر تر غزلو دمخه موږ په پښتو ادبیاتو کې بل غزل نه وینو. سملاسي که چېرې موږ په پښتو ادب کې د لیکل شوي غزل تاریخ لیکو نو اړ یو چې پیل یې د اکبر زمینداوري له غزلو وکړو.

د اکبر غزل په تول پوره او د شرقي غزل کره وړه لري د اکبر یوه غزله پنځه او بله یې اووه بیتیزه ده، د شرقي شاعرۍ شعر پوهان عقیده لري چې د زیاترو شرقي ژبو د لومړنیو غزلو بیتونه لږ وو، او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر اوو بیتونو یې تجاوز نه کاوه، (د پښتو غزل) د کتاب مولف پروفیسر افضل رضا په قول د اکبر د غزلو ژبه خوږه او خیالات یې ژور دي. د اکبر له دوو لاس ته راغلو غزلو څخه یوه دلته راخلو:

د خپل ځان له حیرانیې څه ویل کړم
د عشق ویر به تل په خپله پټول کړم
ما مدام لکه بورا په ګلو ګشت کړ
اوس به ځم په سرتور سر فراق د ګل کړم
د غماز لړمون به زه په لمبه کېږدم
ځني هېر به د یار بزم ګل او مل کړم
زما د یار د مینې اور په زړه کې بل دی
زه به سر او مال ښندم دید به حاصل کړم
د بېلتون له ویره ژاړم او ښکې وینې
زه اکبر د خپل اشنا د سر ښندل کړم

د پورتني غزل هندسي فورم په دې ډول دی،

a (قافیه) = (ردیف) دی

=a ____________________

=a ____________________

____

=a ____________________

____

=a ____________________

____

(c) ketabton.com: The Digital Library

=a ______________________

____

=a ______________________

په پورته غزل کې(ویل، پټول، ګل، مل، حاصل، ښندل) د قافیې کلیمې او (کړم کړم) ردیف دی، د هرې مسرې د څپو شمېر یې (دولس دولس) څپې دی، تر اکبر زمیندا وري وروسته پښتو غزل د روښانیانو او خوشال بابا په عصر کې ډېره وده وکړه، او په معاصر دوران کې حمزه بابا او نورو شاعرانو هغه ته نوره وده هم ورکړه، او اوس پښتو کې غزل هغه شعري فورم دی چې څوک فکر نه کوي، له عربي څخه راغلی شعر فورم به وي، غزل د پښتو په لمن کې دومره وده وکړه چې په عربي کې هم دوره زیات ځلېدلی نه دی. هر پښتون شاعر چې شعر لیکي لومړۍ تجربه د غزل په فورم کې تر سره کوي، غزل په حقیقت کې پښتو کې ځوان شوی دی:

ستا په اننګو کې د حمزه د وینو سره دي
ته شوې د پښتو غزله ځوان زه دې بابا کړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تذکرۀ الاولیا کې د لرغونتوب نښې

تذکرة الاولیا د پښتو لیکوال (سلیمان ماکو) اثر دی. په خپله سلیمان د بارک خان صابزي زوی دی چې د کندهار په ارغستان کې یې ژوند کاوه. د سلیمان ماکو له خپله قوله ((په سن دوولس شپږ سوه د هجري تللی وم او د پښتنخا په راغو او کلیو ګرځېدم او مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل او په هر لوري مې کاملان موندل او د دوی په خدمت کې خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ.

چې له دې سفره په کور کې کښېنستم او تنها کې مې وچاودلې د پښتو، بیا پاځېدم او له ښتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکاږم او دوی چې هغه ویناوې پاته کړي او پښتانه به لولي اوس.))

د سلیمان ماکو له پورته وینا څخه ښکاري چې ده په(۶۱۲هـ. ق) کې د تذکرة الاولیا د لیکلو تکل کړی دی او کېدی شي د څو کلونو په بهیر کې دی خپل دې مرام او هدف ته رسېدلی وي. خو د تذکرة الاولیا ټول متن په لاس کې نه شته یوازې څلور پاڼې چې (۷) ټوک مخونه کېږي لوی استاد پوهاند علامه حبیبي تر (۱۳۱۹) کال دمخه په کندهار کې موندلي او د استاد حبیبي له خوا پر تذکرة

(c) ketabton.com: The Digital Library

الاولیاباندې د هر اړخیزې شننې، تحلیل، تجزیې او تعلیقاتو له مخې ویلی شو، چې تذکرة الاولیا په پښتو نثر کې لومړنۍ لاسته راغلې تذکره ده، البته تر دې دمخه د هاشم سرواني (د سالو وږمه) نوم هم په تحقیقي لیکنو کې راغلی، خو خپله د دې اثر تراوسه کومه نسخه ترلاسه شوې نه ده، نو په دې ډول تذکرة الاولیا د پښتو ادبیاتو د نثر او نظم او په تېره بیا د نثر ډېره پخوانۍ تذکره ده.

موږ چې کله په تذکرة الاولیا کې د لرغونتوب نښې ګورو، تر هر څه لومړی په خپله همدا ((تذکرة الاولیا)) لرغونې ده. ځکه که تر دې دمخه مو بله تذکره په لاس کې لرلای نو بیا به هغه لرغونې وه. خو اوس چې نه شته دا تر ټولو لرغونې ګڼل کېږي. په خپله بیا په تذکرة الاولیا کې د ((لرغونتوب)) د هغه وخت همځنګو ژبو او ادبیاتو سره ګډ خصوصیتونه، د ګاونډیو ژبو تاثیرات او نور مشابهتونه هم شته. په تذکرة الاولیا کې داسې متن او د شعرونو داسې بېلګې هم شته چې د نورو ژبو او ادبیاتو له تاثیراتو خوندي پاتې او همدارنګه د پښتو ژبې د ځینو لرغونو ژبنیو جوړښتونو نښې نښانې په کې زیاتې دي. دلته په لنډیز سره د دې تاثیراتو، جلاوالي او لرغونتیا ته اشاره کوو.

۱- د عربي ژبې تاثیرات: عربي د دین او مذهب ژبه وه طبعاً هغه دیني او شرعي اصطلاحات او مفاهیم چې په عربي ژبه کې موجود وو، دري او پښتو ته هم په همغه بڼه راتلل، معادل لغتونه او ترجمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې تر ډېره حده هغه وخت ممکنه نه وه او آن اوس هم امکان نه لري. په خپله د سليمان ماکو له خوا چې په پيل کې کومه سريزه راغلې په هغه کې يو زيات شمېر عربي لغتونه راغلي دي، لکه ((حمد ، محمد مصطفی(ص) ، کونين، رحمت، ثقلين، ال، اما بعد ، غريب، هجري، خدمت، کامل، سلام، سفر، احوال)) او نور په خپله د تذکرة الاوليا اصطلاح هم عربي ده. له دې تاثيراتو څخه ښکاري چې عربي ژبې دا وخت خپل خاص مذهبي، علمي او درباري تاثيرات درلودل، نه يوازې پښتو ، بلکې فارسي لا ډېره د عربي تر اغېزې لاندې وه. په غزنوي دوره کې چې د فارسي نثر متن مطالعه شي او آن تر هغه دمخه دورې عيني تاثيرات ليدل کېږي. نو دلته سړی ويلی شي چې پښتو ژبه او خپله شخصاً د سليمان ماکو خپل نثر د هغه وخت د عربي ژبې خپل خپل تاثيرات زغملي وو.

۲- د فارسي ژبې اغېزې: د عربي ژبې ترڅنګ د فارسي ژبې او د نثر ليکنې لرغونې تاثيرات هم څه ناڅه د سليمان ماکو په نثر کې شته، له دې څخه دا ښکاري چې سليمان ماکو هغه وخت د پښتو د مروجو ادبياتو د مطالعې ترڅنګ د فارسي ژبې او ادب مطالعه هم لرله. د فارسي ژبې نثر د سليمان ماکو تر نثر نږدې دوه سوه کاله دمخه يو ښه شانداره مرحله تېره کړې وه، دا داسې يوه مرحله وه چې فارسي نثر په کې ډېر روان، سليس او خوندور دی او له هر فاعل سره يو فعل، لنډې او مختصرې جملې لري چې دا کار د پښتو له عامې

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاورې سره ډېر اړخ لګوي. فارسي نثر بیا د مغلو په دوره کې تصنعي، تکلفي او مغلق شو او هغه پخوانی خوند او رنګ یې بایلود.

د سلیمان ماکو تر نثر وروسته پښتو نثر د پیر روښان او اخوند درویزه په وخت کې چې یو د مغلو مخالف او بل یې موافق و، بې خونده، پیکه او پېچلې شو او د نورو ژبو لکه عربي او فارسي تر زیات اغېزو لاندې راغی. د سلیمان په نثر کې لاندې فارسي کلمې تر سترګو کېږي.

درخواست، سپاس، خاکپای، خدای، مهربان، روزګار، بزرګ، بادار او ځینې نورې.

د لغتونو ترخنګ په تذکرة الاولیا کې داسې ګرامري جوړښتونه شته چې د فارسي ژبې له ژبني جوړښت سره یوشان ښکاري، دا خبره له باوره ډېره لرې نه ده چې سلیمان کېدی شي د دیني او ادبي زده کړو له لارې د فارسي ژبې تاثیرات زغملي وي او یا هم کېدی شي د هغه وخت د پښتو لیکنۍ ژبې همدا جوړښت درلود. د سلیمان ماکو د نثر ځانګړتیا په دې کې ده چې لکه د فارسي ژبې د ګرامري جوړښتونو له امله فعل تر فاعل دمخه راځي، یا مضاف تر مضاف الیه دمخه راوړي، لکهه ((مراقد د اولیا او واصلینو مې پلټل)).

(c) ketabton.com: The Digital Library

که په فارسي کې وويل شي ((مراقد اوليا و واصلين را ميپاليدم...)) نو د فارسي ژبې له ګرامر سره اړخ لګوي، خو د پښتو اصلي ګرامر يا عادي محاوره دا ده چې نوم فاعل يا هم مضاف اليه اول راځي بيا يې متعلقات فعل يا هم مضاف. د پښتو د ګرامر په تېره بيا د اوسني شکل له مخې بايد دا جمله داسې واى.

(د اولياوو او واصلينو مراقد مې پلټل).

او تناکې مې وچاودلې د پښو = د پښو تناکې مې وچاودلې

زه غريب خاورې سليمان زوی = زه غريب خاورې سليمان د بارک خان ماکو سابزي زوی

او هرکله به ويل ورور ته = او هرکله به يې خپل ورور ته ويل

او داسې نورې جملې چې فعلي حالت تر فاعلي حالت د مخه واقع شوی دی، خو د پښتو اوسنی ګرامري جوړښت داسې دی چې اول فاعل بيا مفعول يا اول مبتدا او بيا خبر راځي.

پر دې تاثيراتو سربېره چې دا هم تذکرة الاوليا لرغونتيا ښيي په خپله د تذکرة الاوليا نثر دومره ساده، خوږ او په ساده روانه پښتو ليکل شوی دی چې د مانا ابهام په کې هېڅ مطرح نه دی، نثر تکلفي او تصنعي نه دی او پېچلتيا نه لري. د روښانيانو او راوروسته حتی په معاصره پښتو نثر کې موږ د نثر دواړه بېلګې لرو، هم ساده، روان او خوږ او هم پېچلي، تکلفي او تصنعي نثر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ډول که موږ د سلیمان ماکو نثر د لرغونتیا له مخې ارزوو، نو په هغه کې د لرغونتیا څو غتې نښې ګورو.

یو دا چې ګرامري جوړښت یې د پښتو له معاصر ګرامري جوړښت او د پښتو معاصرې محاورې له ژبې سره پوره تطابق نه کوي. یانې مبتدا او خبر فاعل او فعل یې سره وړاندې وروسته دي، لکه مخکې مو چې ورته اشاره وکړه. دویم دا چې په خپله د سلیمان ماکو په نثر کې ځینې داسې سوچه پښتو کلمې شته چې د هغو اکثره اوس هم د استعمال وړ دي، خو ځینې داسې سوچه کلمې شته چې اوس د وخت په تېرېدو سره متروکې شوي او یا په هغه بڼه نه استعمالېږي، یانې چې ځینې اوس نه استعمالېږي او ځینې یې اوس هم په هغه شکل کارول کېږي. لکه استازی، روښان، پایږم، راغو، کلی، پلټل، لوری، موندل، تناکې، چاودل، پاځېدل، ځښتن، کاږم، پېژندګلوه، ډبره، کاله او داسې نور چې اوس هم په همدې شکل او مانا کارول کېږي.

خو داسې کلمې هم شته چې اوس یا متروکې شوي او یا یې بڼه اوښتې ده لکه.

ګڼون= شمېره، دښنه= دښمن، مرستون = مرسته غوښتونکی، ملا= مل، ملګری، جوبله= جنګ، ایواد= هېواد، کتارو = چړو تورو.

په تذکرة الاولیا کې د سلیمان ماکو په خپل نثر کې پر سوچه لغتونو سربېره د اکثرو شاعرانو شعرونه له څو ګوتو پر شمار کلمو څخه پرته نور ټول په نږه پښتو لیکل شوی دی، لکه، د بیټ نیکه حمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ټولې کلمې يې پښتو دي، يا هم د ملکيار بابا پارکی چې يوازې د ((غازي)) کلمه په کې عربي ده.

د شيخ اسماعيل په شعر کې يوازې د ((ابليس)) کلمه عربي ده او د قطب الدين بختيار شعر خو ټول له پښتو کلمو جوړ دی.

همدا شعر د تذکرة الاوليا د لرغونتيا د يوې بېلگې په توگه په بشپړه ډول را نقلوم:

ویر مې زړه سوری سوری کړ
راته وگوره ملوکې

په بېلتون کې دې وباسم
له خوږمنه زړگي کوکې

راته وگوره ملوکې

راته وگوره ملوکې

د بېلتون اورونه بل دي
هر گړی مې زړگی سوځي

لېونی يمه د مينې
سوځم زه لکه پېلوځي

راته وگوره ملوکې

راته وگوره ملوکې

غورولی دې اوربل دی
اور زما په زړگي بل دی

زه بختيار خاورې ايرې سوم
په اور سوی مې گوگل دی

راته وگوره ملوکې

راته وگوره ملوکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ځانځاني ښامار))

د هر چا په خپل ځان کې

((ځانځاني ښامار)) د مرحوم استاد سيد بهاوالدين مجروح يو خورا مهم ادبي او فلسفي اثر دی، چې د پښتو نظم په چوکاټ کې يې ترتيب کړی دی. په دې اثر کې د انسان ذاتي او نفسي غوښتنې تحليل او څېړل شوي دي. د کتاب له ګڼو هدفونو څخه يو مهم هدف دا دی چې که انسان خپل نفس په خپله کنټرول نه کړي، نو د نفس له دې چينجي څخه لوی ښامار جوړېږي او په خپله د انسان له ژوندانه څخه راچاپېرېږي او هغه تباه کوي. دا اثر په (۱۸۸) مخونو کې چاپ شوی او يو اوږد منظوم داستان دی، خو زه يې دلته په ډېر لنډيز سره شکلي او محتوايي نچوړ وړاندې کوم:

په پيل کې د يوه عالم د خولې کيسه راخلي چې د يو ورک سمندر غاړې ته ناست دی شپه او ورځ د جهان رمزونه او رازونه لټوي، عالم يوه ورځ وايي:

((تر کوم وخته چې دا ځمکه او اسمان وي – تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی وایي:

د صحرا له طوفانو مې ببره نه وه

نه تشویش د سمندر لویو څپو نه

ډارېدم زه،

د خپل زړه په ژور تل کې

له ښاماره.

دی د هغه ښار ښاریانو ته حیران دی چې ښامار پرې واکمن دی او دوی یې پر ضد نه پاڅېږي. په لومړي څرخ کې بیا د تور ښامار کیسه ده چې څنګه د مرګ پر لوري ځي او د لاروي له خولې د هغه ښار کیسه راځي چې ټول ښاریان یې رنځوران دي. دا لاروی د ښار کیسه داسې پیلوي:

لاروی د نیمو شپو وم

هلته ناست د سمڅې خولې ته

هک حیران وم

نږدې هلته

ښکارېده رنګ د بوالونه

کندړو والې وې د کوم زوړ لرغوني ښار

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاروی په دې پړاو کې د ښار خلکو ته خپله تېره ماضي وریادوي، هغه وخت چې ښامار پر دې ښار واکمن نه و او دلته پسرلي د نوبهار الهه واکمنه وه او د خلکو ترمنځ مینه او محبت و. چا غلامي نه پېژنده، خو کله چې د جهان د لوی فاتح واکمني پیل شوه هر څه په غم بدل شول، لوی فاتح خلکو ته داسې خطاب ورکړ:

((تاسو وایاست زه به څوک یم!

درست نړۍ کې پهلوان یم،

لوی فاتح د ټول جنګونو د جهان یم

له دې وروسته ستاسې ښار زما تابع دی

تاسې ټول د قهرمان تر فرمان لاندې

که هر څوک زما فرمان ته غاړه نه ږدي

نو سزا به یې په دې دم او په هر دم

هم په دې نېزه وژل وي، څیرول وي

دې سره نو د ښار خلک د قهرمان تابع شول، د هغه ستاینې به یې کولې، معبد یې جوړ شو او خلکو به یې پرستش کاوه.

خو لاروي به خلکو ته دا پیغام رسوه:

رهبانانو راشئ واورئ دا بیان

(c) ketabton.com: The Digital Library

له رمزونو نه خبر شئ پټ پنهان

زمامدار زموږ لېوه دی

لکه وینو ته چې تږی وي د غرو رغو لېوان

زړه یې کلک لکه تور کاڼي د بیابان لکه سندان...

د ښامار پر ضد د لاروي پيغامونه ورو ورو د ښار خلکو کې خورېدل، لاروی به چا لېونی او چا مجنون باله خو ورو ورو د ښامار په زړه کې وېره پیدا شوه، هسې نه چې دې لاروي کې څه فساد نه وي.

نو لاروی (مجنون) او د نوبهار الهه (لیلی) چې د ښامار تر راتګ دمخه د ښار واکمنه وه، خپل دربار ته راغواړي او پوښتنې ترې کوي. لومړی لاروی یا مسافر ته مخ را اړوي او په ترخه اواز ورته وایي:

((ای پردېسه مسافره !

چې د بل پردي هېواده یې راغلی

په دې ښار کې اوسېدلی

موږه پناه تاته درکړې

زه خو اورم چې ته خلک رابلې تل،

چې د خپل پلرو نیکونو معبد پرېږدي

پخوانی دود رواجونه کړي همه تر پښو لاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زړو خپلو پخوانيو عقايدو نه لاس واخلي

او ددې ګدايي ګرې نا اشنا پېغلې پرستش ته غاړه کېږدي

دا رښتيا ده؟))

لاروی ورته ځواب ورکوي:

((ای د کل جهان باداره فرمانداره

ستا معبد خو نوی نوی نو بنا دی

نه يې کلک نه يې پاخه دي دېوالونه

نه ژور نه مستحکمه تهدابونه

ددې سيمې رښتينۍ اصلي واکداره

رب النوعه د بهاروه، الهه د عشق او مينې،

په دې ځای کې مېشته خلکو،

د هغې ښکلې دلدارې پرستش کړو

هر هر لوري، هرې خواته هر هر ځای خو

د هغې د قدم ځای و.))

لاروی خپلو خبرو ته دوام ورکوي او وايي چې دا پېغله (ليلی) همغه الهه ده. لاروی واکمن ته وايي چې ستا په زړه کې واهمه ده او د ښار خلک که ستا له دې واهمې څخه خبر شي، نو ستا اطاعت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبادت نه کوي، واکمن په زړه کې ډېر وارخطا کېږي خو ليلی او مجنون (پېغلې او لاروي) ته ځکه څه نه وايي چې په ښار کې شور ماشور جوړ نه شي، نو د ستر واکدار په زړه کې نور هم وهم او ترس زياتېږي. دا داسې وخت دی چې د ښار په خلکو کې د لاروي پيغامونه نور هم قوي شوي او د واکدارو هم نور هم زيات شوی. په همدې وخت کې يوه زړه بوډۍ چې د تورو لوګيو جامې يې اغوستې وې د ستر واکدار ماڼۍ ته ورننوزي. د بوډۍ کيسه داسې ده:

فقط يوه ورځ، چې ماښام شو توره خړه،

راپيدا شوه له کوم ځايه،

را راوانه پټه پټه غلې غلې،

يوه ناشنا زړه بوډۍ وه.

د ښار لويې دروازې ته ودرېدله.

څېره بده هم مرموزه،

هيولا وه بد منظرې

تور کميس تور يې پرتوګ تور يې زړوکی د لوګي و

د ښار لويه دروازه شوله برسېره په خپل سر له خپله ځانه

بوډۍ ننوته ښار ته

د هغې لويې ماڼۍ په لورې لاړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو ناشنا شانته بوډۍ وه

بې له دې نه چې قدم پر ځمکه کېږدي

د ښايسته زينو نه وختله پورته

بې له دې نه چې کوم مکث يا توقف کړي

د مرمرو جګو ستنو نه شوه تېره

د ښايسته ځلانده قصر دروازې ته ودرېدله

دې بوډۍ بيا ،

نه زنځير د دروازې وشرنګولو نه يې ور وټکولو ،

ور برسېره په خپل سر شو

بوډۍ لاړه شوه په قصر کې دننه

دا بوډۍ خو لاروي سره اشنا وه ، لاروي ښه پېژندله.

لاروی ښه پوهېدلو چې بوډۍ ولې راغلې

او دا اوس په هغه قصر کې دننه

د بوډۍ او د واکدار په منځ کې څه خبرې کېږي

څه موده لا تېره نه وه ،

چې راووتل دوی دواړه ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماڼۍ له کنډوالو نه، د لوی ښار له خرابو نه،

بوډۍ مخکې قهرمان تر شا روان و

لاړل لاړل کومې خواته نامعلومه...

###

دا هغه مهال دی چې نور پر ښار د واکدار واکمني پایته رسېږي او ښار ته ببرته د نوبهار الهه راګرځي او د ژوند څرخ تاوېږي. نوره کیسه داسې ده:

مجنون پاتې حال ویجاړی هلته ناست و

د خپل ښار په کنډواله کې

د عالم په تماشه و

د زمان دفتر برسېره ورته پروت و،

له اغازه تر انجامه،

د عالم صفحه یې مخې ته خپره و،

له ذرې تر کهشکانه

هم ماضي او مستقبل غاړه غړۍ وو،

د هغه حال په شپه کې

شپې او ورځې تېرېدلې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيا راتلل ميا شتې کلونه،

يو پر بل پسې پيهمه.

هم فصلونه، موسمونه را راوان بېرته روان وو.

###

تر څو شپه يوه د شپو وه،

لاروی په کونج کې ناست و،

د افق تورې لمنې ته يې کتلې

يو ناڅاپه ورښکاره شوې، هلته دورې،

رڼاګانې زياتې، زياتې، په تورتم کې ځلېدلې

دی راپاڅېده له ځايه، په رڼا پسې روان شو

ټوله شپه يې مزل وکړ

چې سبا شو سپين سبا شو،

لاروی د يو سيند غاړې ته نږدې شو

سيند اوار ډک بهېدلو

د سيند غاړې وې ابادې

چمنونه شنه پراته وو، سره ګلونه غوړېدلي

ښکلې مېنې رنګارنګه په کې هر طرف ولاړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

باغ او بڼ کې د مرغانو شور ماشور و

ښکلې ښکلې نجونه پېغلې

ښه ځلمي ښایسته ځوانان وو،

ځینې ځینې د خپل ښار په ابادۍ بوخت،

ځینې نور بیا،

د ښایسته پېغلو سره ناست په راز او نیاز وو،

محبت و صفایي وه، ښکلول وو زغلول وو،

مرکې وې مشورې وې

ماشومان د سیند په غاړه لوبېدل ټول،

شور ماشور و غلغلې وې

او بیا هغه ناشنا پېغله

زوړ کمیس خیرې ګرېوانه،

ګرځېدله خرامانه،

شین کمیس نرۍ شفاف یې و په تن کې نوی نوی

د وحشي ګلونو تاج یې پاس په سر پروت

د بهار وږمې په شانې الوتله

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښتونو غرڅنې ورته راتللې،

لاروي د نيمو شپو چې دا حال وليد ،

بې اختياره په خندا شو

ځکه پوه شو ،

چې له سره بيا شروع شو ، يو ځل بيا بيا ،

زوړ داستان د قهرمان ستر پهلوان ستر ،

او د ښکلې رب النوعې الهې د عشق او مينې

يو ځل بيا له سره پيل شوه،

افسانه لويه اوږده د تور ښامار مار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ مرصع او څو نومیالۍ پښتنې بیبیانې

تاریخ مرصع په پښتو کې هغه مهم تاریخي کتاب دی چې بېلابېل تاریخي، سیاسي ټولنیز، ادبي، دیني او نور بشري مسایل په کې څېړل شوي دي.

دا کتاب د پښتنو د نومیالي مشر، ملي اتل او ستر لیکوال خوشال خان خټک د لمسي (افضل خان خټک) تالیف دی، چې په (۱۱۳۲) هـ. ق کې بشپړ شوی دی.

په تاریخ مرصع کې د نورو سیاسي، اجتماعي او فرهنګي شخصیتونو ترڅنګه ځینې پښتنې مېرمنې او بیبیانې هم معرفي شوي دي چې د ځینو یې په ځنګزنې توګه یادونه شوې او د ځینو یې د نورو شخصیتونو د یادونې ترڅنګ نوم اخیستل شوی دی.

په تاریخ مرصع کې د ښځو د معرفۍ اهمیت په دې کې دی چې دا ثابتوي چې لیکوال په دقت سره د مهمو شخصیتونو ثبت او معرفۍ ته متوجه شوی او هغه یې له بېلابېلو منابعو (ماخذونو) څخه چاڼ کړي، خپل معلومات یې هم ورسره یوځای کړي او بیا یې په خپل تاریخي اثر کې خوندي کړي دي. په تاریخ مرصع کې هغه ښځې د یوې ځانګړې ضمیمې په توګه معرفي شوي چې عابدې او پرهېزګارې ښځې وې او ټول ژوند یې د خدای عبادت ته وقف کړی و، دا ((د برخو مېرمني پښتنې بیبیانې)) تر عنوان لاندې معرفي شوي دي چې ټولې پنځه عابدې او متقي ښځې په دې برخه کې معرفي شوي دي چې دلته یې په ترتیب سره درپېژنو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- عصمت پناه بي بي:

دا يوه عابده، پرهېزګاره او ديندار ه ښځه، په يوه پرهېزګاره کورنۍ کې زېږېدلې وه.

دې بي بي ټوله ورځ په روژه او شپه په عبادت تېروله، په تاريخ مرصع کې ددې په باب وايي:

((عصمت پناه بي بي دويه لور د شيخ سليمان د انا خور د شيخ ملهي قتال، په عبادت رياضت او مجاهدت کې يې ډېر لوی شان درلود او د ورځې به روژه په خوله او د شپې به په لمانځه ولاړه وه. او دعا به يې قبلېده د ښو بدو په باب به يې چې هر څه په ژبه تېر شول په درنګ ساعت کې به ښکاره شول او چېرې به په عکس نه شول، عجيبه کرامتونه ترې ظاهر شوي دي.))

۲- بي بي راسته:

دا هم يوه ديندار ه او پرهېزګاره ښځه وه، د خدای په مينه کې ډوبه وه، دعا به يې قبلېده، تاريخ مرصع ددې بي بي د تعارف تفصيل داسې راکوي: ((ذکر د عفت دستګاه بي بي راستي چې د خواجه يحيی له نمسو او د خواجه ويس سرواني کورودانه وه، د وينا مېرمن او له ځانه ورکه وه او هر وخت ((د خدای په مينه کې)) لېونۍ او ډوبه وه. او اکثر به پرې حال غالب و او د دنيا په معاملو يې هېڅکله وتنه نه وه. خواجه ويس له دې قبله چې د هغې احوال ترې بيل و دريښم، پلوريو له يوه جينۍ وکړله او له (عام) وګړي او هم له بي بي يې دا خبره پټه درله. تر دې چې اخر پس له څه مودې جوته شوه. خو د بي بي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اطوارو کې یو بکس خفګان هم پیدا نه شو.)) تاریخ مرصع دغه راز ددې مېرمنې د کراماتو نورې کیسې هم رانقل کړې دي.

۳- بي بي شیغزادي:

دا هم یو عابده، دینداره او پرهېزګاره مېرمن وه چې ټوله توجه یې د خدای عبادت ته وه او بس.

تاریخ مرصع ددې عابدې بي بي په تعارف کې وايي: ((دا هم د خواجه یحیی کبیر له نسه او د میان ترمان وله میان د وداسیداني په نکاح وه. ډېره رسېدلې عبادت ګزاره او روژه داره وه او د دنیا په معاملو یې وتنه نه وه. ښتن یې ډېره نمانځنه کړه او چې په هغې حال ډېر غلبه شو. نو میان ترمان بله ارتینه وکړه او له بي بي یې پټوله. یوه ورځ میان ترمان د بي بي په خدمت کې ناست و، ورته یې وویل چې ترمانه زه دې ناست وینم ودره. میان ترمان یې له خدمته پاڅېد او پلار میان دودالره تللی له بي بي ځي خفګان او ګیله وکړله چې دا شان ناڅاپه وینا یې راوکړله. میان دودالره وپوښتلو چې ترمانه ګوندې بله ارتینه دې کړې ده. ودوې ویل هو، وې ویل ښه ونه شول ډېر بد دې وکړل چې بې د بي بي د رضا دې هسې چار وکړه. څو ورځې پس ترمان هسې ناروغه شو چې د مرګ خواست یې وکړو. دغه خبر یې پلار دودا ته ښکاره کړه او د مرګ خواست یې وکړو. هغه ورو وویل چې ترمانه له خدایه مې غوښتي دي چې سره د ایمانه ګور ته لاړ شې. د پلار له خدمته د بي بي په ملازمت راغی او هغې ته یې هم وویل چې په حقله یې دعا وکړې چې خاتمه یې په خیر شي. وې فرمایل چې خدای تعالی به دې ایمان روزي کړي څو ورځې پس میان ترمان په حق ورسېد.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- بي بي صورت:

د پښتنو بيبيانو په لړ کې بي بي صورت هم يوه ډېره نامداره عابده او پرهېزګاره ښځه وه چې دنيا يې ترکه کړې وه او ټول ژوند يې د خداى د رضا لپاره عبادت ته وقف کړى و.

افضل خان خټک په تاريخ مرصع کې د دې بي بي په باب داسې وايي: ((ذکر د دوران د هغې صالحې او د زمانې د ساجدې بي بي صورت لور د ملک بستان کاکړ نيکه د ميان هيبت خان چې د دغه تاريخ د ليکنې باعث دى. هرکله چې بي بي صاحبه د پوهې عمر ته ورسېده، نو قران او د فقهې څو کتابونه يې ولوستل او د شرعي مسلو په علم کې يې هغه وخت مثال نه و. د هغه وخت ارتينو به ټولې مسلې هم له هغې پوښتلې. اکثر خپل خپلوان به يې د غوښتنو په نيت راتلل. خو هرکله چې والدې شريفې به يې وليدل چې په تلاوت او خپل شغل مشغوله ده، نو دې خبرو ته يې پام نه کړو او خپله لور يې د چا په نامه نه کوله.

دا بي بي دومره د خداى په عبادت بوخته وه چې ترپايه يې چا سره واده ونه کړ او ټول ژوند يې د خداى پر عبادت تېر کړ. دا ښځه دومره عابده او په خپل نفس حاکمه وه چې د پلار په ميراث کې پاتې ټولې پيسې او پانګه بېوسو او مسکينو خلکو ته ورکړه او ځانته يې هېڅ هم پرېنښودل.

۵- بي بي معذوبه مولهه:

دا بي بي هم يوه عابده، پرهېزګاره او خداى په مينه مسته بي بي وه، هره خبره او عمل به يې د عرفان او حقيقت په لاره برابره وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ مرصع کې یادونه راغلې ده.

((ذکر د عفت ایات معذوبې مولهې: چې د عرض اشیاني اکبر پاچا د پاچهۍ په زمانه کې د کیتهل د پرګنې له کلیو په یوه کې ښکاره شوه او تل به مجذوبه او مولهه (شیفته، او عاشقه) او لېونۍ او بې خوده او بې شعوره وه. هر کله چې به د رحمت باران ورېدلو خپلې سترګې به یې اسمان ته وازې نیولې او تر ځلورو پینځو ورځو به حیرانه بې خوده ولاړه وه او بانه به یې نه خوځول. او له بارانه، باده او تندر به هېڅکله نه رنځېده او بیا به چې په خپل وړومي حال راغله هم همغسې مستانه به ګرځېدله او هره خبره به یې چې کړه عین له عرفانه او حقیقته به وه.))

دا و په تاریخ مرصع کې د ځینو پښتنو بیبیانو یادونه چې مونږ دلته په لنډیز سره معرفي کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال په يو غزل کې اخلاقي پندونه

لکه څنګه چې ټولو ته څرګنده ده خوشال بابا يو هر اړخيز شخصيت دی، داسې يو شخص دی چې د بغاوت په وخت بغاوت کوي، د جنګ په وخت کې جنګ، د عبادت په وخت کې عبادت، د بزم په وخت کې بزم، د رزم په وخت کې رزم، د ښکار په وخت کې ښکار او د پيکار په وخت کې پيکار. طبيب، شاعر، ښکاري، پوځي، قومي، ملي، اخلاقي، روحاني لنډه دا چې يو جامع شخصيت و.

د بابا د شخصيت په هر اړخ چې څوک څېړنه پيل کړي نو دا شخصيت دومره وړانګې لري چې که بل خوشال نه شته يوازې همدا خوشال دی، خو چې بل اړخ ته متوجه شې نو بيا خو فکر کوې چې دا خو بل خوشال دی. کله چې د بابا منظوم او منثور اثار او د هغه د ژوند تاريخي سير ګورو، نو له بابا څخه موږ ته ډېر زيات او ګڼ شمېر نصيحتونه، پندونه او اخلاقي لارښوونې پاتې دي.

که چېرې څوک د خوشال بابا اخلاقي پندونه او نصيحتونه تعقيب کړي او هغه بيا پر ځان عملي کړي، نو پوره يقين دی چې يو بشپړ روحاني او اخلاقي شخصيت به ورڅخه جوړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا په کلام کې د ګڼو پندونو او نصیحتونو له جملې څخه به یو غزل د بېلګې په توګه چې له غوره اخلاقي مرغلرو څخه مالامال دی راواخلو.

د دې غزل مطلع ده:

ښه سړی د چا په بدو نظر نه کا

که څوک بد ورسره کاندي دی به ښه کا

دا غزل په یو اخلاقي ایډیال پیلېږي، ښه سړیتوب اسانه کار نه دی، خوشال ورته په خپل دستارنامه کې شل هنرونه او شل خصلتونه ټاکلي دي. دلته هم ده د ښه سړیتوب لپاره څو معیارونه ټاکلي دي.

یو دا چې ښه سړی چاته په بد نظر نه ګوري زړه کې صاف وي او دویمه خبره دا ده چې که څوک ښه سړي سره بد هم وکړي، نو دی یې بېرته په بدو غچ نه اخلي، بلکې ښه سړی هغه دی چې د بدو په مقابل کې ښه وکړي، دا نو ډېر لوړ اخلاقي معیار دی.

خوشال بابا دا لوړ اخلاقي معیار یوې ثمر لرونکې ونې سره تشبه کوي او وايي هغه ونه چې مېوه لري هر څوک یې په کاڼو ولي، خو هغه ونه پر خپل ځای ولاړه وي او پر چا ګوزار نه کوي، بلکې مېوه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه بـارداره ونه تل وربېږي کاڼي
ورته ګوره چې بارداره ونه څه کا

پـه همـدې خـاطر خوشـال بابـا خلکـو تـه د اخلاقـو او زغـم توصـيه کوي، که څه هم دا يو مشکل کار دی.

خوشـال بابـا وايـي چـې دا دنيـا خـو تېرېـدونکې ده، بايـده دي چـې غوسه، کينه او نورې دعـوې ټولې پرېږدو، کـه سـړی مـرګ تـه متوجـه شي، نو واقعاً به کينې خوشې کړي.

د جهـان کـينې غـوسې وارِه تـــر شا کا
که سړی په وخت د قهر مرګ تر زړه کا

خوشـال بابـا انسـان لـه ځـان خوښـونې، ځـان ښـودنې، ځـانپـالنې او خودبينۍ څخـه جهـان خوښـونې تـه رابـولي او وايـي کـه څـوک لـه ځانـه رابېل شي او د جهان په فکر کې شي نو بيا به د جهان ننداره وکړي.

خوشـال بابـا ددې خبـرې د اثبـات لپـاره ((لېمـه)) د مثـال پـه توګـه راوړي چـې هغـه ځـان تـه نـه ګـوري نـو ځکـه ټـول جهـان ورتـه ښـکاري، انسان هم بايد همدغه مثال خپل کړي.

دا په دا چې خودبيني ورڅخه نه شته
د جـهـان نـنداري ځـکه دوه لـېمه کا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال خان کینه او حسد د انسان د تباهۍ سببونه ګڼي او اروا پوهان هم دا خبره تائیدوي او وایي چې کینه او حسد انسان وجود ته د زهرو په شان مضر او خطرناک دي، خوشال بابا وایي:

په کینه په حسد هېڅ د چا ونه شي

هر سړی چې حسد کاندي ځان اوبه کا

خوشال بابا وایي او پv دې خبره ټینګار هم کوي چې سړی باید همېشه د ښو او نېکو خلکو نصیحت ته غوږ کېږدي او د بدو خلکو پر خبرو عمل ونه کړي.

نصیحت د نېکو ښه دی نه د بدو

کم بختان به بد فعلي د چا په خوله کا

خوشال بابا وایي چې خدای پاک شخص ته د ښو بدو اختیار ورکړی دی، هر شخص د خپلو اعمالو مسول دی.

و سړي ته یې اختیار ورکړ هوښیاره

که په هره چار کې خدای واړه خپل کړه کا

خوشال بابا وایي چې د وخت قافلې تېرېږي، د هر چا خپل کار دی چې له وخت څخه ښه ګټه پورته کوي او که نه، ښه کارونه کوي که بد، همدا عمل به یې د لارې مل وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورځ او شپه په لار رواني قافلې دي

نېك و بد د قافلې په لارې تله کا

خوشال بابا وايي چې له دنيا څخه سفر يوازې دی، هر چا سره به يې خپل عمل ملګری وي، ښه عمل د لارې تر ټولو ښه ملګری دی او له خپل عمل پرته نور هېڅوک تاسو سره په لاره کې نه مل کېږي، نو بايد ه دي چې خپل عمل ښه کړو.

يک تنها په لارې تلنه ده خوشاله

په داهسې لار څوك څه د لارې مله کا

دا و له اخلاقي پندونو ډک د خوشال بابا يو غزل، د خوشال بابا شاعري له داسې نورو پندونو او نصيحتونو ډکه ده چې که څوک يې په دقت سره ولولي نو د اخلاقي جرئت، قوت او پاکۍ سبب به يې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال په غزل کې بزم او رزم

خوشال بابا په پښتو کې د بزم او رزم یاد توري او قلم د خاوند شاعر په توګه مشهور دي، چې په اکثرو شعرونو کې یې دا دوه عناصر ډېر ځلېدلي دي.

په پښتو کې نور داسې شاعران هم ډېر دي، چې یا یې په بزم کې شاعري کړې او یا هم په رزم کې او یا هم په دواړو کې.

خو خوشال په دې برخه کې تر هر چا زیات کار کړی دی او تر بل هر شاعره زیات مطرح دی.

خوشال لومړنی شاعر و چې په زیاته کچه یې له عربي ژبې څخه راغلي شعري فورم (غزل) له پښتني چاپېریال سره غاړه غړۍ کړ، ده د غزل په خپل دود دیز مفهوم د غزل (تغزلي) مانا او رنګ هم وساته او د پښتني چاپېریال ځانګړنې، رزم، ملتپالنه، مېلمه پالنه، غیرت او ننګ یې هم ورسره مل کړل.

په حقیقت کې همدا خوشال بابا و چې پښتو غزل ته یې د بزم ترڅنګ د رزم رنګ هم ورکړ. او په یو واحد شعري فورم کې یې دا دواړه عناصر په موازي ډول شامل او تضمین کړل.

له نورو شاعرانو سره د خوشال بابا تفاوت په دې کې دی چې اکثرو شاعرانو د خپل یو واحد غزل زیاته برخه یا بزم یا هم رزم ته بېله کړې، خو د خوشال بابا ځانګړنه په دې کې ده چې ده د غزل بیت بیت کې د رزم او بزم بېلابېل محتویات داسې سره اوډلي او منظم کړي چې سړي ته هم خوند ورکوي او هم نوی رنګ لري.

توره چې تېرېږي خو ګزار لره کنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زلفې چې ول ول شي خو خپل ياد لره کنه

پورتنی بيت د خوشال د يوه غزل مقفی بيت (مطلع) ده، د دې بيت لومړی مسره په (توره) پيل شوې او توره زموږ په رزمي ادبياتو او دود و دستور کې د غيرت، ننګ او همت سمبول دی.

توره نه يوازې د جنګ يوه فزيکي وسيله ده، بلکې هر څوک چې کوم ښه او ټولنې ته ګټور کار ترسره کړي، نو خلک وايي چې پلاني ((ښه توره)) وکړه، يا پلاني له پلاني سره ډېره ((توره)) وکړه يانې ښېګڼه يې ورسره وکړه. (زلفې) بيا د (تغزلي) مينې او عاطفي حالت لپاره راځي، چې د معشوقې د ښکلا يوه ننبه ګڼل کېږي.

خوشال خان دا دواړه مفاهيم په يوه واحد بيت کې سره يوځای کړي او بيا يې يو ځانګړی جلا مفهوم ورڅخه جوړ کړی دی، دغسې سره لرې مفاهيمو يوځای کول تر خوشال دمخه په پښتو ادبياتو کې نه ليدل کېږي، خوشال په خپل همدې غزل کې وايي:

وينې مې د زړه خورې، مګر نو څه لره نه دی
زړه زما پيدا دی ستا خونخوار لره که نه
می شته چنګ ونې شته د خپل يار سره خوشاله
خپل بياض په لاس کې څه ګلزار لره که نه

په پورتنيو بيتونو کې هم د خوشال د رزم او بزم مفهوم نغښتی دی، د خوشال د رزم او بزم مفکوره د خوشال بابا ډېرو غزلو ته لاره کړې ده.

هغه عشق او توره لازم او ملزوم بولي او وايي چې توره هم د عشق په زور ترسره کېږي، يو څوک چې له کوم شي سره مينه ونه لري نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د لاسته راوړلو لپاره توري هم نه وهي او ځوک چې له څه شي سره مینه ولري د هغه لپاره توري هم وهي او قرباني هم ورکوي.
خوشال خان وايي:

بـدرګـه کـه مـحبت راسـره نـه وای
یکتنها به په خونخوارو لارو تلل ځوك

خوشال تـوره او سربښندنه د مینې او عشـق برکت بـولي او پرتـه لـه هغه توره او سربښندنه ممکنه نه ده:

واړه عشق دی چې یې سر راته ګیاه کړ
ګـنه زه پـه ځـان مـین د سربښندل ځوك

خوشال په عشق او مینه کې دومره سربښندنې او ځان تېربدنې تـه حاضر دی چې ان کـه سر یـې لاړ هم شي لـه خپلې معشـوقې بـه تېـر نـه شـي، دی دې تـه هـم حاضـر دی چـې آن د ژونـد پـه بـدل د معشـوقې زړه لاسته راوړي ځکه نو خپلې معشوقې ته وايي:

تــه مــې وژنــه د قصاص اندېښنه مه کړه
د خپل مرګ په تور به ونیسم یو بل ځوك

خوشال په عشـق کـې سرتېري یـو حتمـي شرط ګڼي او وايـي، هغـه ځوک چې په عشق کې له سر سره لوبې ونه کړي، هغه وصال تـه نـه شـي رسېدلې او هغه ځوک چې په دې لاره کې د سر قربانۍ ته حاضـر نـه وي هغه په هېڅ خساب دی.

پـه پالنګ د معشوقې ورځي سرتېري
هر عاشق چې تر سر تېر نه وي هم هېڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال خان په عشق کې د برې خبرې په توره فیصله کوي او دغه راز که معشوقه وغواړي دی د خپل سر تېغ ((غوڅونې)) ته هم حاضر دی، مقصد دا چې معشوقه یې خوشاله شي.

په درست جهان به وي يو زما غوندې رسوا بل
ورځم توره وکښلې چې مين واوم په تا بل
نن ماوته چا ووې چې اشنا غواړي خپل تېغ نه
د خدای لپاره کوم به له صابر وي اشنا ستا بل

خوشال په مينه کې خپلې معشوقې ته دومره وفاداره دی چې له خپلې معشوقې پرته د بل چا عادي ستاينه هم نه شي اوربدلای، ځرنګه چې خوشال خپله يو توريالی او ننګيالی شخص و، نو په عشق کې هم ځينو پوښتنو ته د تورې ځواب مناسب بولي.

چې ستا له زیبا مخه څوك بل مخ راته وستايي
يو هسې قهر راشي چې که غوڅ د هغه سر کړم
رښتيا خبره ښه ده راته غوږ باسه خوشاله
که تېر تر سرومال شوې زما ځانه خوله به درکړم

خوشال بابا په مينه کې دومره ژور نظر لري چې ان د قتل لپاره هم د ((عشق شريعت)) له نظره فتوا ورکوي او وايي چې د عشق په شريعت کې سر بايلل، قصاص او ديت نه لري. او خپلې معشوقې ته وايي چې زما له مرګه وېره مه کوه:

له مرګه مې څه غم کړې چې د عشق په شريعت کې
قاتل په شرعه خلاص دی له ديته له قصاصه

خوشال د پورتنۍ قربانۍ ترڅنګ بيا هم په خپله اراده دومره ولاړ دی چې خپلې معشوقې ته خطاب کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه لاس مــې رقیبان په تېره توره سره پرې کا
لمن به دې بیا هم زما له لاسه نه شي خلاصه

خوشال بابا د یوه خان، امیـر او زورور شـخص پـه توګـه پـه شـاعرۍ کې د رزم او بزم په برخه کې تل هغه خبره کړې چې دده د پخې ارادې او لوړ همت ښکارندويي کوي. سره له دې چې مینه داسې یو شی دی چې ډېر زورور هم ورته تسلیم شوي او هم زبون شـوي خو د خوشـال د کـلام ښېګڼه په دې کې ده چې دده هر کله له بزم سره رزم یو کړی، نـو پښـتني عنعناتو ته یې ډېره ترجیح ورکړې ده.

د خوشال په شان یو هوډمن شاعر په داسې یـوه کلتـوري ټولنـه کـې چې د مینې لپـاره یـې چاپېریـال ډېر محـدود او اغـزن و، پـه څرګنـده د کلتــور بنــدیز و، مــذهبي دریخونــو او نــورو خنــډونو پــر وړانــدې ودرېږي، د رزم او بزم چغه پورته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال په یوه قصیده کې پښتني ننګ

د افغانانو ملي اتل او لوی شاعر خوشال بابا هغه لوی او عظیم شاعر دی، چې د تورې او قلم د څښتن نوم یې ګټلی دی.

خوشال بابا نه یوازې یو لوی شاعر او لیکوال و، بلکې یو قومي مشر، سیاستوال او ټولنیز شخصیت هم و. پر دې سربېره یو عالم او مفکر هم و. دده د فکر پلوشې دده په منظومو او منثورو اثارو کې ځرګندې دي. خوشال خان په خپله شاعرۍ کې د غزل، رباعي او قصیدې فورمونه زیات استعمال کړي دي، نور شعري فورمونه یې هم کارولي، خو د شعر زیاته برخه یې په دې فورمونو کې ده، خوشال بابا په لسګونو قصیدې لیکلي، چې د بیتونو شمېر یې له (۱۸) نیول بیا ان تر (۱۵۰) بیتونو هم اوړي.

موږ یې یوازې یوه قصیده یا بولله، چې ((پښتني ننګ)) نومېږي د بېلګې په توګه را اخلو، پر محتوا او شکل یې بحث کوو.

الف: د شکل له مخې:

د پښتني ننګ قصیده ټوله (۵۲) بیتونه لري او په (۱۲) څپیز جوړښت ویل شوې ده. مطلع یې داده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـروردﻩ کـﻪ د مـغولـو پـﻪ نــمك يم

د اورنګ لﻪ جورﻩ هم لﻪ غرېوﻩ ډك يم

پـﻪ دې قصــيدﻩ کــې پــﻪ مطلــع کــې ((نمــک)) او ((ډک)) دوارﻩ د قــافيې کلمــې او د نــورو مصــرعو قافيــﻪ يــې د قصــيدې د فــورم د خصوصياتو لﻪ مخې همدا د مطلع قافيـﻪ تعقيبوي (يـم) (يم) چې پـﻪ ټولﻪ قصيدﻩ کې پﻪ يو شکل او يـوﻩ مانـا تکرار راغلي دی، د رديـف د تعريف لﻪ مخې ددې قصيدې رديف ګڼل کېږي.

ددې قصيدې د ټولو مصرعو د څپو شمېر يـو برابـر يـانې (۱۲) څپـﻪ ييز دی.

دا وې ددې قصيدې د شکل پـﻪ بـاب لنډې څرګندونې. اوس راځـو ددې قصيدې معنوي خواوو تﻪ:

ب: د محتوا لﻪ مخې:

لﻪ څنګـﻪ چې ټولـو تـﻪ څرګنـدﻩ دﻩ خوشـال خـان د پښـتنو يـو ملـي او سياسي مبارز و، نو ددﻩ مبارزﻩ ددﻩ پﻪ شاعرۍ کـې هـم منعکسـﻪ شـوې دﻩ، خوشال د يو لوی خان او د سيمې د يوﻩ سردار پﻪ توګﻪ د هغـﻪ وخـت د شرايطو او تعاملاتو پـﻪ پـام کـې نيولـو سرﻩ يـو څﻪ وخت د مغولـو د واکمنۍ پﻪ کړۍ کې هم پاتې شوی، خو ددﻩ ملي شعور او ولـولې هغـﻪ زيات لﻪ مغولو سرﻩ همکارۍ تﻪ پرېنښود او د خپل قوم پر خوا ودرېد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې قصيده کې همدغو حالاتو او پوښتنو ته ځوابونه ورکړل شوي او د هغه چا شکونو ته هم ځواب ويل شوی، چې پر خوشال بابا يې د مغولو د پلوۍ شک کاوه، د قصيدې په لومړي بيت کې دا موضوع واضح شوې ده:

پرورده که د مغولو په نمك يم

د اورنګ له جوره هم له غرېوه ډك يم

په ناحق يې په زندان کړم يو څو کاله

خدای خبر دی که پ خپل ګناه زه هك يم

خوشال خان وايي، چې دا درسته ده چې مغولو ماته جاګير او منصب راکړی و، خو پر زړه يې هم داغلی يم، هغه وايي ما ځکه له مغولو سره ورانه کړه، چې زه د مغولو په نيتونو پوه وم. هغوی پښتنو ته په زړه کې کينه لرله.

پښتنو سره زړه تور دی د مغولو

خبردار يې په نيتونو يك په يك يم

خوشال بابا وايي پر هغې نوکرۍ دې اور پورې شي چې د سړي عزت او پت په کې خوندي نه وي.

خوشال خان سره د خپل قام غم او د هغه د خلاصون لپاره لوی فکرونه وو، د مقام او منصب وږی نه و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور يې پورې په منصب په نوکرۍ شه

چې تر فهم و تر نظر د مغول كك يم

په خپل نام و ننگ چې راشم لېونی شم

خبردار کله په سود او زيان د لك يم

خوشال بابا وايي له ما سره لوی لوی فکرونه دي، زه ډېر لرې نظر كوم، د خپل قام راتلونکی غواړم، اراده مې د زمري په څېر ده.

لکه باز په لوی لوی ښکار زما نظر دی

نه چې گرځي گونگټ نیسي بادخورك يم

او کله چې خوشال خان د مغولو نوکري پرېږدي، نو دی روحاً ډېر زيات خوشالېږي او د ازادۍ احساس کوي او دا ازادي ان د فرښتو د مرتبې په څېر گڼي. کله چې دی د مغولو له نوکرۍ خلاص شو، نو خان ورته (ملک) ښکاري.

چې منصب مې د مغول خوړ يو ملك وم

چې منصب د مغول نه شته اوس ملك يم

د فرمان د پروانې حكم يې نه شته

شکر دا چې په خپل حکم په خپل وك يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال چې یو ځل د مغولو پرضد مبارزه پیل کړه او پس له بنده یې دا عزم وکړ، چې یا به مخ مکې ته کوي او یا مغولو سره رزم، نو بیا تر پایه په خپل دې هوډ ټینګ ودرېد.

چې نیولی مې دا هوډ د ننګ او نام دی
که له خپله هوډه واوړم کنیزك یم
د کریز بڼې مې تویې لکه باز کړې
ګومان مه کړه چې بې پرونو ښاپېرك یم

خوشال تل په خپلو شعرونو کې د پښتنو له خپلمنځي اختلافونو او نیمګړتیاوو سر ټکولی دی او دا یې د دوی د شاته والي او کمزورۍ غټ عامل بللی دی. په دې قصیده کې یې هم دې نیمګړتیا ته یو ځل بیا اشاره کړې ده:

په بل غشي ټوپك هېڅ ویشتلی نه یم
که ویشتلی یم خو بیا په خپل ټوپك یم
د خټکو حقیقت راته ښکاره شو
زړه مې بد له خپله ځانه چې خټك یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا د ژوند ناخوالو ته هېڅکله هم تسليم شوی نه دی، دی وايي که هر څومره مشکلات شته، خو بيا هم ورته سرټيټي په کار نه دي او خپله دا قصيده په همدې پخه اراده پای ته رسوي.

که مې عمر د عفد به کال کې آس دی
د سوارۍ په کار کې ټينګ لکه اوزبك يم
که مې خپل دي که پردي دي چې بې ننګ وي
تېره توره د بې ننګو د تارك يم
د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګيالی د زمانې خوشال خټك يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غلو ډيوه

(د استاد الفت د يوه نثر شننه)

دا خبره ټولو ته څرګنده ده چې استاد ګل پاچا الفت د پښتو د معاصر هنري نثر يو غوره استاد دی، د هغه نثري ټوټې لويې دي که وړې ټولې له مانا مالا مال دي، په همدې خاطر د استاد هر نثر چې څوک لولي يوه ژوره مانا ورځخه اخلي او د ښه اجتماعي ژوند پر لوري لوستونکي ته لار پرانيزي. زه دلته يوازې د استاد الفت يوې وړې نثري ټوټې ته اشاره کوم چې څومره د يوې ټولنې د ويښتابه لپاره ژور پيغام لري او څنګه خلک هڅوي چې د علم په رڼا ځان سمبال کړي او خپل ژوند له تيارو وژغوري. استاد الفت په دې نظر دی چې له هر امکان او هرې رڼا څخه بايد ګټه پورته شي او ژوند ته ورپېښ خطرونه پرې له منځه يوړل شي. که څه هم دا امکان د بل چا له خوا د بل ارمان او بل مقصد لپاره کارېدلی وي. وګورئ د استاد الفت لارښوونې د هغه په دې وړې نثري ليکنې کې !.

د غلو ډيوه

سپوږمۍ ورکه شوه، شپه ډېره تپه تياره وه، غله په تورتم کې راغلــه په کاله رانوتل. دوی خبر نه وو چې ښه ښه مالونــه چېرتــه ايښــي دي، ځکه يې ډيوه ولګوله او مال يې لټاوه. د کور و کلي خلکو چې رڼا وليــده

(c) ketabton.com: The Digital Library

راپاخېدل د غلو مخه يې ونيوله او غله يې وپېژندل. يوه وويل: له تــورتم نه د غلو ډيوه هم ښه ده. مورې غله په رڼا کې وليدل او راويښ شــو. هــوا! مورې غلو راويښ کړو. زمورې په کور کې غلو ډيوه ولګوله.

په پـورتني نثر کې د ژوندانـه د سوکالۍ لپـاره ډېر ژور پيغامونـه بيان شوي دي. يو پيغام دادی، د چا په کور کې چې رڼا نـه وي يـانې د پوهې رڼا ، د هغوی به همېشه غـلا کېـږي، څوک چې پـر دايمـي خوب ويـده وي، هغـوی دې هم دا طمـع نـه کـوي چې غلـه بـه يـې پـر کـور نـه ورخېږي.

تيـاره د نامشـروع کـارونو لپـاره زمينـه برابـروي او رڼـا د مشـروع هڅـو لپـاره، د علـم او رڼـا ګټـه داده چـې خلـک بېځايـه خـوب تـه نـه پرېږدي او د غلو مخه نيسي او داسې نـور پيغامونـه. ددې نثري ټوټې بـل مثـب پيغـام دادی چې خلـک بايـد لـه رڼا څخـه ګټـه واخلـي او دې پسې ونه ګرځي چې دا رڼا چا بله کړې ده. د (غلو ډيـوه) کې د حضـرت بي بي عـايشې(رض) د وينا هغه پيغـام هم پـروت دی چې ويلي دي ((د ډيوې رڼا نه ګټه واخلئ، دې پسـې مـه ګرځئ چې دا ډيـوه چـا بلـه کـړې ده.))

دلته هم ډيوه غله بله کړه او د خپلې ګټې لپـاره يې بلـه کـړه خو ګټـه يې کور والا او د کلي خلکو تـه ورسېده. استاد الفت پـه ډېر ظريفانـه ډول د هغو خلکو حالت ته اشاره کوي چې کلي کې يـې تيـاره ده او پـه ژورو خوبونـو کـې ډوب دي، دوی تـه شـرم پـه کـار دی چې غلـه د دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلي ته په دومره ازاده توګه راځي چې ان په جرئت سره ویوه بلوي او د خپلې غلا په لټه کې دي. استاد الفت په ډېر ظرافت خلک د تمبلۍ له خوبه ویښتابه او له تیارې څخه رڼا ته رابولي او رڼا د انساني ژوند د سوکالۍ ښه لار او وسیله ګڼي. د استاد الفت دا نثر نه یوازې د مانا له پلوه مالا مال دی، بلکې ډېرې لفظي ښکلاوې هم لري. وړې وړې مستقلې او متممې جملې لري، هره جمله یې یو خاص اهنګ لري چې د لوستلو پر وخت لوستونکي ته هېڅ ډول ستړیا نه پېښوي، اضافي کلمې او د عطف توري په کې ډېر نه دي راغلي، دا سې مغلق لغتونه په کې نه شته چې څوک یې پر مانا پوه نه شي، ژبه یې عامې محاورې ته سل په سلو کې نږدې ده، د ظرافت او دقت کیفیت په کې ډېر زیات دی، په همدې خاطر خو په ډېرو قوي هنري نثرونو کې حسابېدلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ادبي بحثونه)) د تحقيق د اصولو له نظره

((ادبي بحثونه)) د ګل پاچا الفت هغه اثر دی چې د پښتو ټولنې له خوا په (۱۳۲) مخونو کې چاپ شوی او پر (۱۳۲۴ل) کال يې د خوشحال ادبي جايزه ترلاسه کړې ده.

استاد الفت په خپل دې اثر کې دغه لاندې موضوعګانې څېړلې دي: ((ادبي بحثونه، ادب، د ادب د کلمې تاريخ، د ادب تعريف، شعر، شعر د خوشال خان په نظر کې، شعر د حميد په نظر، شعر د شيدا په نظر، شعر د عليخان په نظر، په ژوند کې د شعر او ادب اغېزه، د ادب تاثير په اسلامي فقه او ديني احکامو کې، د ادب بڼه او ګاڼه او عاميانه بلاغت.))

د استاد الفت پر پورتني اثر په دوو مخونو کې پوهاند صديق الله رښتين يوه لنډه سريزه هم کښلې، چې د استاد الفت د ليکوالۍ د پياوړتيا يادونه په کې شوې او د هغه ځينې اثار يې معرفي کړي، خو په خپله د دې اثر ((ادبي بحثونه)) د محتوياتو د څېړنې او ارزونې په باب يې څه نه دي ويلي. ((ادبي بحثونه)) اثر خپله د ليکوال له خوا هم سريزه نه لري، چې د دې کتاب هدف يې په کې څرګند کړی وي. د تحقيق د اصولو له نظره يو تحقيقي او تحليلي اثر بايد يوه سريزه ولري، چې ليکوال په کې معمولاً د خپل اثر د ليکلو ضرورت څرګندوي، دغه راز ليکوال په سريزه کې د تحقيق يا تحليل ميتودونه هم په ګوته کوي چې له کوم ميتود او تحليل څخه يې کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستی دی. سربېره پر دې لیکوال هغو نیمګړتیاوو ته هم اشاره کوي چې دی یې پر حل بریالی شوی نه دی او د دې ترڅنګ د تحقیق خپلې منابع هم ښیي چې له دغو سرچینو څخه د دې اثر په بشپړاوي کې کار اخیستل شوی دی. البته دا د نوي تحقیق د نویو اصولو څو معیارونه دي، خو کوم وخت کې چې استاد الفت دا اثر لیکلی په هغه وخت کې په پښتو ادبیاتو کې د تحقیق اصول او معیارونه په هغې کچې نه وو لکه اوس چې دي. د تحقیق منابع هم کمې وې، یوازې د ساحوي تحقیق منابع زیاتې وې او په پښتو ژبه لیکل شوې منابع ډېرې لږې وې. د پښتو ادبیاتو پنځو ځلانده ستورو ((استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي، استاد عبدالروف بېنوا ، استاد قیام الدین خادم، استاد ګل پاچا الفت او استاد پوهاند صدیق الله رښتین)) هغه شخصیتونه وو چې د ادبیاتو په هر ډګر کې یې ډېر ابتکارونه وکړل او ډېر نوي اثار یې رامنځته کړل. د تحقیق په برخه کې هم دوی ټولو ډېر اثار ولیکل چې لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي خو بېخي په سیمه کې د یو لوی محقق په توګه راڅرګند شو او د یوه ستر محقق او مورخ مقام یې وګاټه، همدا پنځه ستوري په تېره بیا استاد حبیبي هغه کسان دي چې په پښتو ادبیاتو کې د نوي تحقیق پیلوونکي او مبتکرین ګڼل کېږي.

لکه څنګه چې ژوند په ډېرې چټکۍ سره روان دی او په هر څه کې بدلون راځي، د تحقیق په اصولو او معیارونو کې هم نوي شیان زیاتېږي، خو د تحقیق اصل او جوهر (د حقیقت پلټنه) پر خپل ځای ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد الفت خپل دا اثر له نن (۱۳۸۲ل کال) څخه نږدې شپېته کاله دمخه لیکلی و ، هغه وخت د پښتو ادبیاتو په هر ډګر کې نویو اثارو ته ضرورت و او دې اثر د هغه وخت او بیا تر ننه پورې د ادبي څېړنې او ارزونې په برخه کې ډېرو پوښتنو ته ځواب ویلی او وایي یې. خو که اوس موږ د اوسني تحقیق معیارونه پرې تطبیقوو ، دا سل په سلو کې نه تطبیقېږي. د ساري په توګه د تحقیق اوسني اصول دادي چې په هره لیکنه کې چې له چا څخه نقل قول کېږي باید د هغه ماخذ هم ورسره ذکر شي. خصوصاً چاپي ماخذ ، د ماخذ لیکل ضروري دي، چې که د چا پر هغې لیکنې شک پیدا شي اصلي منبع ته یې مراجعه کولای شي.

دغه راز که موږ په تحقیق کې له متبرکو لارښوونو لکه د قران عظیم الشان د ایتونو او د نبي کریم(ص) له حدیثو څخه ګټه پورته کوو ، نو ضروري ده چې د قران عظیم الشان د پارې، سورت او ایت د شمېرې ذکر وکړو ، دغه راز که د احادیثو یادونه کوو نو مجبور یو د راوي، صحیح، ثقه احادیثو او همدارنګه د احادیثو د کتاب ذکر وکړو. استاد الفت د یوه دیني عالم په توګه ښشکه چې د دین له ډېرو لارښوونو واقف و ، خو هغه څوک چې د استاد الفت دا اثر لولي هغوی د استاد په شان د اسلام دین څخه پوره واقف نه دي، نو چې که کوم ځای کې د ایت او حدیث ذکر کېږي د اوسني تحقیق له نظره په کار ده چې موخذ شوی حدیث د کتاب او راوي ذکر په کې هم راغلی وای چې لوستونکو ته یې ګټه نوره هم زیاته شوې وای. په دې اثر کې د ادب د کلمې د ریښې په هکله راغلي: ((ځینې وایي چې دا کلمه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاهليت په زمانه او د اسلام په ابتداء کې نه وه، ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کې راغلې ده او نه په قران کې شته، بلکې لومړی ځل دا کلمه په نبوي حديث (ادبنی ربی فاحسن تاديبی) کې ذکر شوې ده، (دا حديث محدثينو په دې الفاظو نه دی ذکر کړی) ځينې نور وايي دا کلمه د جاهليت په زمانه کې هم وه او دا چې د هغه وخت په اشعارو او قران کريم کې نه شته، د دې دليل نه شي کېدی چې دا کلمه په هغه وخت کې هډو موجوده نه وه.

دوی د خپلې مدعا د ثبوت لپاره دا دليل راوړي چې کوم وخت دا کلمه په حديث او د اصحابو يا تابعينو په اقوالو کې راغله او هېڅ د مانا او مفهوم پوښتنه ونه کړه، معلومه شوه چې پخوا هم وه او ارتجالانه ده ويل شوې، وايي چې دا کلمه د حضرت علي(رض) په اقوالو کې هم ډېره راغلې ده او د جاهليت په وخت کې هم د (اکثم) بن صيفي د بني تميمو مشهور خطيب ذکر کړې ده.))(۱)

د تحقيق د اوسنيو اصولو له نظره کوم نبوي حديث چې په ليکنه کې ذکر کېږي د هغه د اخځ منبع هم بايد ورسره ياده شي.

په (ادبي بحثونه) کې څوارلس ببلابېلې ليکنې راغلي، سره له دې چې ټولې د ادبياتو په دايره کې شاملې ليکنې دي، خو بيا هم هره موضوع په جلا جلا ډول څېړل شوې ده. د تحقيق د اوسنيو اصولو له مخې په هره ليکنه کې چې له کوم ماخذ څخه ګټه پورته کېږي يا د ليکنې په لمنليکونو کې او يا هم د ليکنې په پای کې هغه ماخذ ذکر کېږي، خو د استاد الفت په دې څوارلسو ليکنو کې نه په لمن ليک

---

(۱) ادبي بحثونه (۷) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې او نه هم د لیکنې په پای کې د ماخذونو یادونه شوې ده. ددې یوه وجه شاید دا وي چې د استاد دا لیکنې تر تحقیقي هغو زیاتې تحلیلي دي، استاد یوه موضوع ټاکلې د هغې په اړه یې ژوره مطالعه کړې او بیا یې د هغې مطالعې نچوړ د هغې له استدلالونو سره یوځای د لوستونکو مخې ته ایښې دی. استاد الفت چې په دې اثر کې هره لیکنه کړې د هغې هدف او د هغې د موضوع د حقانیت ثابتول دي، دا داسې موضوعګانې نه دي چې نوي تحقیق ته اړتیا لري، بلکې ډېرې زیاتې ژورتیا او تحلیل ته ضرورت لري، د لوستونکو لپاره دا موضوع مهمه نه ده ګڼل شوې چې شعر څه وخت پیدا شوی او ادبیات څه شی دي؟ بلکې هدف دا دی چې د ټاکل شوې موضوع ماهیت او ارزښت لوستونکي ته توضیح، تشریح او د هغوی قناعت حاصل کړي. د ماخذونو د نشتوالي یو بل علت شاید دا وي، استاد الفت چې د یو بل چا له فکر او محتوا څخه څه انتقالوي موخه یې داده چې موضوع پرې توضیح کړي، بله خبره دا ده چې دا محتوا دومره مشهوره او څرګنده وي چې چاته په کې د ماخذ پلټنې ضرورت او پوښتنه نه پیداکېږي. وګورئ (شعر د خوشحال، حمید، شیدا او علیخان په نظر) لیکنو کې هم کوم شعرونه چې راغلي، کېدی شي ددې علت دا وي چې دا دومره مشهور شاعران دي چې هرڅوک یې له شعرونو سره اشنا دي او په تېره بیا ددې شاعرانو هغه شعرونه چې د شعر په باب یې ویلي دي. لکه د خوشال بابا دا شعر:

((لکه غشي لره بویه تیر انداز
هسې شعر لره بویه سحر ساز
همېشه د زړه په لاس تله د وزن

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیــات وکــم لــه وزنــه یــو تــوری غمــاز
پــه تــور اس د حقیقــت نــاوې ســپره کــا
پــه ســپین مــخ پلــو نیــولی د مجــاز
ســل جلــوې ســل کرشــمې ســل مکېزونــه
پــه نظــر کــې یــې ښــکاره د ســترګو نــاز.))(١)

د حمید بابا دا شعر:

((شعر نه دا خوناب د زخمي زړه دی
یا دستي وتلی دم د خولې د مړه دی
یا نغمه د نیم بسمل مرغه د خولې ده
یا مجنون تــه مـعـمــا ښکلــې لیلی ده
یــا د ویـنو ابــاســیــن وهـلـی موج دی
یا له ښاره د حیرت وتلی فوج دی.))(١)

همدارنګه د کاظم خان شیدا شعر:

((مضمون د شعر لکه پیکــر دی
رنګین الفاظ یې رخت وز یور دی
ورتــه ضـرور دي دا دواړه څــیزه
پیکر که هر څو دلربا تر دی.))(٢)

دا ډول شعرونه په پښتو شاعرۍ کې دومره مشهور دي چې نږدې هر پښتون شاعر ورسره اشنا دی، نو که ماخذ ذکر هم نه شي او هغه هم

---

(١) ادبي بحثونه، ١٥-١٦ مخونه.
(١) ادبي بحثونه، ١٩ مخ.
(٢) ادبي بحثونه، ٢١ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تحلیلي لیکنه کې ډېره نیمګړتیا نه ګڼل کېږي، خو که یو سوچه تحقیقي لیکنه کېږي، نو بیا ضرور ده چې ماخذونه په پوره او دقیق ډول وښودل شي.

لکه څنګه چې دمخه مو وویل د استاد الفت دا لیکنې زیاتره دده د هغې مطالعې او استدلال او دده د خپل منطق زېږنده دي چې تر دې لیکنې دمخه دده په ذهن کې راټول شوي او په دې لیکنه کې یې د هغو له نچوړ څخه ګټه پورته کړې ده، کله چې د یوه مطلب مانا خلاصه کوو او یا هم د هغه شیره راباسو ممکنه نه برېښي چې هغه ماخذ دې کټ مټ هماغه شان ذکر شي څکه دا محتویات په هغ ماخذ کې په همدې بڼه نه دي راغلي، البته د مانا اتفاق ورسره شته.

د تحقیق یو اصل دا هم دی چې د کتاب په باره کې د کتاب په پای کې یوه نسخه هم راځي، چې لیکوال په هغې کې هڅه کوي د هغو ټکو یادونه وکړي چې دی یې په ترسره کولو کې بریالی نه شو او د خپل کړي کار نتیجې ته اشاره کوي او کله کله دا غوښتنه هم کوي چې ما تر دې حده خپل کار ورسوه او هیله لرم چې نور یې په اینده کې د نویو منابعو د تعقیب له لارې پوره کړي، په ادبي بحثونه اثر کې ددې خبرې یادونه نه ده راغلې یانې کتاب له کومې نتیجې پای ته رسېدلی دی.

سربېره پر دې اکثره تحقیقي کتابونه په پای کې نښلونې، تعلیقات او نوم ښودونه لري چې د کتاب د ځینو محتویاتو شرح هلته راځي، سخت لغتونه هم په کې تشریح کېږي او د مهمو ځایونو، شخصیتونو او سیمو نومونه هم په کې ذکر کېږي، چې دا له

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستونکي سره مرسته کوي، چې کتاب په هر اړخيزډول مطالعه کړي. خو دا اثر دا ډول ځانګړتياوې نه لري او علت يې شايد دا وي چې دا اساساً تحقيقي اثر نه دی، بلکې يو تحليلي اثر دی او بل دا سې سخت الفاظ، لغت د ځايونو او شخصيتونو نومونه په کې نه دي راغلي چې هغه دې لا نورې شرحې او تفصيل ته اړتيا ولري، دا (ادبي بحثونه) دي او دا بحثونه تر هغه تعقيب شوي چې ليکوال باوري شوی چې د لوستونکي قناعت حاصل شوی، نو ځکه د تحقيق د هغو نويو معيارونو تطبيق ته اړتيا نه ليدل کېدله، زما په نظر (ادبي بحثونه) اثر په پښتو ادبياتو کې يو ډېر ګټور تحليلي اثر دی، نه تحقيقي، خو د تحقيق يو څه ځانګړتياوې هم په کې شته، نو له همدې کبله مورږ د منطق، تحليل او استدلال پر دا سې يو ارزښتمن کتاب د تحقيق ټول اوسني معيارونه نه شو تطبيقولای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مومن خان او شيرينو کيسه

يوه تراژيکه حماسه

((حماسه په ادبي ډولونو کې ډېر لرغونی ډول دی. په حماسه کې تر تاريخي دورانه وړاندې زمانو وقايع راغلي وي او په حقيقت کې د لومړنيو زمانو ګزارش دی. حماسه په هغه دوران کې د يو ملت ارمانونه بيانوي چې تاريخ، اسطوره، خيال او حقيقت ټول په کې سره ګډ پړي.))

د دوکتور سيروس شميسا په نظر ((حماسه قديمترينه او مهمترينه ادبي نوع ده چې د قبل التاريخ زمانې تاريخ بيانوي.))

((څنګه چې حماسې د ډېرو لرغونو او لومړنيو وختونو خاطرې دي، نو په دې حساب د شفاهي کيسو او نکلونو په شکل سينه په سينه رانقل شوي او تر هغې چې په يوه زماني مقطع کې يې څوک ليکلو ته پيدا شوي او ليکلي يې دي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

په حماسه کې معمولاً د يو قوم، قبيلې او يا شخص د مېړانې او تورې کيسې او جنګي کارنامې په حکايتي ډول بيانېږي. د حماسې يو شرط دادی چې پېښې په کې په داستاني ډول بيان شوي وي. حماسه کېدی شي منظومه او يا هم منثوره وي.

ادبپوهانو د حماسې د خصوصياتو په لړ کې ځينې داسې خصوصيات په ګوته کړي چې هغه عام دي او د نړۍ د بېلابېلو ژبو په اکثرو حماسو کې دا خصوصيات موجود دي چې د حماسې عام خصوصيات ګڼل کېږي او بل د پښتو حماسې خصوصيات دي چې هم له نورو حماسو سره اړخ لګوي، خو ځينې يې داسې دي چې د نورو ژبو په حماسو کې نه شته او يوازې د پښتو حماسو ځانګړنې دي چې دا ډول ځانګړنې اکثره له پښتني کلتور، دود او دستور او ټولنيزو تعاملاتو سره تړلي دي. موږ به دلته د حماسې ځينو عامو او د پښتو حماسو خاصو ځانګړنو ته نغوته وکړو او بيا به د (مومن خان او شيرنو) حماسه د همدې خصوصياتو په پام کې نيولو سره تحليل کړو:

- هر حماسي اثر کې د جنګ، بهادرۍ، مېړانې، پهلوانۍ او شهسوارۍ کيسې راغلي دي.
- په حماسو کې د حيواناتو نقش ډېر ستر دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د حماسو اتلان معمولاً داسې کسان وي چې له هیولاوو او وحشتناکو حیواناتو سره مقابله کوي.
- په حماسه کې یاد شوي بوتې، ونې او مېوې زیاتره جادویي او خارق العاده خصوصیات لري.
- د حماسو اتلان معمولاً فوق الطبیعي انسانان ښودل کېږي.
- د حماسو د اتلانو کارونه اکثره خارق العاده وي او د منطق په تله نه تلل کېږي.
- د حماسو اتلان د خپل ژوند په برخه کې له خپل یو ضد قهرمان سره مخامخېږي.
- د حماسو اتلان اکثره په یو خطرناک او اوږد سفر وځي.
- د حماسو قهرمانان ډېرې کارنامې ترسره کوي چې زیاتره ملي او معنوي ارزښتونه لري.
- د حماسې اتل په یوه مهیجه صحنه کې له خپل اصلي دښمن سره جنګ کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د حماسو اتلان تن په تن جنګونو کې له بېلا بېلو وسلو څخه کار اخلي لکه نېزه، خنجر، توره، غشي لينديۍ او نور...
- د جنګ په افزارو کې فرېب او غولونه شامل دي.
- په حماسو کې عينيت، ساده ګي، اقتدار او عظمت ليدل کېږي.
- ټولې حماسې عالي سبک لري او زاړه کلمات په کې راغلي وي، ماناوې يې جدي وي.

پښتو حماسې پر پورتنيو ځانګړنو سربېره د خپل کلتور خاص رنګ هم لري، د مرحوم محمد ابراهيم عطايي په نظر: ((په دې شفاهي داستانونو کې ټول برخوردونه په حقوقي لحاظ د قبيلې د قبول شوي حقوقي تعاملاتو تابع وي او واقعات که د تصادف له مخې هم پېچلي رنګ اخلي، نو د خپلې قبيلې حقوقي حريم د هغه حدود ټاکي.)) ((زموږ حماسې د ننواتو، ننګې، پور، شرم، پړې، ساري، هډ او هډماتي کودونه د حماسې د واقعاتو د بيان په ترڅ کې په خپل ځای کې پداسې حال کې استعمالېږي چې زموږ د ټولنې د عنعني نظام څېره په کې له ورايه ښکاري.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس غـواړم د مـومن خـان او شـیرنو کیسـه د حماسـې د همـد غو معیارونو په رڼا کې وڅیړو ، لومړی به د دې کیسې لنډیز راوړم.

د مـومن خـان او شـرینو کیسـه د فولکـور د یـوې برخـې پـه توګـه موجوده وه ، د هغې له بېلا بېلو وریانتونو څخه یو وریانت یې محمد ګـل نـوري پـه خپـل مشـهور اثـر (ملـي هنـداره) کـې راوړی دی. دا اثـر لومړی ځل (۱۳۱۸ل) کال په کابل کې چاپ شوی او تـر هغـه وروسته د بېلا بېلو سوداګرو له خوا څو ځله چاپ شوی دی، د دې کیسې لنډیز دادی:

دوه ورونه وو ، یو یې د قوم مشر و او اوه زامن یې درلـودل، دې بـل ورور یـې زوی او لـور نـه درلـودل د دواړو ورونـو مـاینې سره برابـرې شوې، مشر ورور یې کشر ته وویل که ستا لور وزېږېده او زما زوی نـو ستا لور به زما زوی ته راکوې او کـه سـتا زوی وشـو ، نـو زه بـه مـې لـور سـتا زوی تـه درکـوم، کشـر وویـل ښـه. نهـه میاشـتې او نهـه سـاعته وروسته خدای کشر ته زوی ورکړ او مشر ته لـور ورکـړه. د کشـر د زوی نوم مومن خان شو او د مشـر د لـور نـوم شـیرینو شـوه. د دوی دواړو پـه کوچنیتوب کې مینه وه، څه موده پس دواړه ورونـه مـړه شـول. د مشـر ورور زامـن یـې پـه مشـری جـوړ نـه شـول، نـو مـومن خـان ورتـه وویـل مخکـې مشـري ستاسـې وه خـو اوس زه مشـري غـواړم. نـیم ولـس پـر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مومن خان ودرېد ، فيصله په دې وشوه چې د نيم ولس مشر به مومن خان وي او د نيم به زبردست خان، (د مومن خان د تره مشر زوی). دې کې مومن خان خپلو تره زامنو ته د شرينو په باب جرګه ورولېږله چې تره يې ده ته ورکړې وه او دواړو په زړه کې پټه مينه لرله. خو زبردست خان وويل چې زه هېڅکله خپله خور نه درکوم، خو د جرګې په مخکې يې يو شرط پرې کېښود چې په دغه سپر دې دولس منه سپره يانې بتکې ماته راکړي، نو بيا يې ورکوم که نه وي هېڅ. مرکې قبوله کړه، مرکې مومن خان ته جريان تېر کړ نو مومن خان دا ناره وکړه:

راځئ راځئ چې سره ځونه

د شرينو ورور مې غواړي په بارونه

مومن خان وويل چې زه خو دومره بتکې نه لرم، زبردست خان ما سره زبردستي کوي، نو ښه ده چې وطن پرېږدم او هندوستان ته لاړ شم. دې کې شيرينو خبره شوه، نو زړه يې طاقت ونه کړ تور پړونی يې پر سر کړ او په يو تراټ راغله نو يې دا ناره پرې وکړه:

تا د سفر موزې په پښو کړې

د زړو ګلو باغ په چا سپارې مينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مومن خان په ځواب کې دا ناره پرې وکړه:

ما د سفر موزې په پښو کړې

د زېړو ګلو باغ پر خدای سپارم مینه

شیرینو ورته وویل چې ولې ځې؟ مومن خان وویل چې ستا ورونه دومره بتکې غواړي دا خو زه نه لرم، نو شیرینو ناره پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته مه ځه

د شیرینو ولور دې ما واخله مینه

مومن خان په ځواب کې وویل:

د هندوستان ولور ته ځمه

د شیرینو ولور په خپل لاسو ګټمه

شیرینو فکر وکړ چې په دې نارو خو ونه ګرځېد راځه بله ناره پرې وکړه چې د پښتنو خوښه نه ده نو يې دا ناره پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته مه ځه

د هندوستان جونې لولۍ بند به دې کړینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو مومن خان په ځواب کې دا ناره پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته ځمه

د هندوستان جونې زما مندې غوندې دینه

که شیرینو هر څومره فریاد وکړ خو مومن خان له سفره راونه ګرځېد نو دا ناره یې پرې وکړه:

مومنه ! ځه الله دې مل شه

دا شینکی خال او زلفې تا لره ساتمه

مومن خان نور خلک راوګرځېدل خو یوازې نږدې ملګری ریدي ګل خان ورسره لاړ. مومن خان ډېر ښایسته و کله چې هندوستان ته ورسېد ، نو د عسکرو د یو ټولي یو عسکر ولید او هغه بېخوده شو ، پر خپلې نېزې پرېوت او هغه یې له لړمانه ووته. نو ریدي ګل ورته بیا وویل چې نقاب وتړه.

پاچا د زخمي پوښتنه وکړه ، هغه ورته کیسه وکړه یې وویل چې هېڅا نه یم وهلی ، مګر زه خپل عشق په نېزه ووهلم. پاچا حکم وکړ چې دا ځوان پیدا کړئ ، مومن خان یې پیدا کړ او پاچا ته یې بوت ، د پاچا سترګې پرې ونښتې ، خوښ یې شو او څنګ کې یې کېناوه ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

خیال یې شو چې دی هم د پاچا زوی دی، مومن خان نه یې وپوښتل، هغه وویل د پلاني پاچا زوی یم، هلته مې خوا بده شوه، دلته راغلم، پاچا وویل ښه زه دې هم کاکا یم.

یوه ورځ مومن خان د پاچا پهلوانانو سره غېږه باسي او هغوی ځملوي، پاچا بیا هم په دې کار خوشالېږي. یو وخت دربار ته د بل پاچا خط راځي چې ججه یا باج راکړه، مومن خان ورته وویل چې باج به نه ورکوې، زه پښتون یم تا له باج څخه خلاصوم، دې وخت کې ځي په یوه زرګر خپل آس ته د سرو زرو نالونه جوړوي چې یوه ښځه پر اوښ سپره پرې پېښېږي او دا ناره کوي:

ځوانانو ننګ راباندې وکړئ

پلار مې مغل دی ما ښامار لره لېږینه

په دې کې یو ټوکي داسې ناره پرې وکړه:

مورې خو به ننګ درباندې وکړو

مېړه دې ناست دی په مجلس کې سور برېتونه

مومن خان له زرګر څخه پوښتنه وکړه چې دا څه ناره او څه نقل دی؟ هغه ویل هلته د غره پر سر یو ښامار دی، پاچا هره ورځ یوه ښځه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو اوښ په ډوډۍ بار ورلېږي او ښامار یې خوري. نن د پاچا د لور وار دی او د وزیر زوی دد ې ښځې مېړه دی، مومن خان چې دا حال ولید، نو د ې ښځې پسې د ښامار پر لور رهي شو.

په غره کې مومن خان او ښځه یو ځای وو، ښامار پر مومن خان حمله وکړه، هغه خپله توره ځان پورې ننښلولې وه، ښامار مومن خان په ستوني کې له پښو تېر کړ خو مره چې ښامار تېر اوه د هغه خوله او سینه یې څیرو له او په د ې ډول ښامار مړ شو او مومن خان ژوندی ترې راووت، د ښامار له سینې یې یوه توره تسمه وویسته او ښځې ته یې وویل که هر چا ویل چې ښامار ما وژلی، نو ته ورته ووایه چې ښامار هغه چا وژلی چې د ښامار د سینې توره تسمه ورسره ده.

د ې کې د پاچا ښځې د خپلې لور احوال پسې یو سړی ولېږه، هغه چې هلته ولیدل د پاچا لور ژوندۍ او ښامار مړ دی، نو فکر یې وکړ چې راځه پاچا ته ووایه چې ښامار ما مړ کړی، نو خاص انعام به ورکړي. د پاچا لور یې پر اوښ سپره کړه او حرم سرای ته راغی. نو لور یې دا ناره پرې وکړه:

ښامار هغه سړي وژلی

چې په خپل جېب کې د ښامار نښه لرینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچا بیا مومن خان پسې خلک لیږي او هغه راغواړي ورته وایي چې ښامار تا وژلی، هغه وایي هو، دغه یې نښه ده. پاچا ورته وویل چې نیمه پاچاهي او لور مې ستا شوه، مومن خان وویل نه دې نیمه پاچاهي اخلم او نه دې لور، خو زما یو ناز واخلئ، پاچا وویل په غبرګو لیمو، مومن خان وویل چې د هغه پلاني پاچا نه به ججه نه اخلې، پاچا وویل هغه دې زما پهلوانان مات کړي، مومن خان وویل پهلوانان دې ماته راوله که زه یې مات کړم، نو ججه ورنه واخله او که مات یې نه کړم، نو مه یې اخله، پاچا وویل زما پهلوانانو کې څوک داسې نه وو چې ښامار یې وژلی و، تا مړ کړ، نو ججه، نیمه پاچاهي او لور مې دربښلي دي.

مومن خان وویل چې نه پاچاهي کوم او نه ماینه کوم، زه ماینه لرم، پاچا وویل چې پاچاهي نه کوې نو دا لور به مې حتمي کوې، مومن خان ناچاره شو نو ورسره یې نکاح وتړله.

مومن خان د واده په شپه توره وکښله او د ځان او ښځې ترمنځ یې کېښوده او د پاچا لور ته یې وویل چې زما د زړه مینه شیرینو ده. که لاس او پښه دې راوړل په دې توره به دې غوټه پرې کړم. د پاچا لور ورته وویل چې زه صرف ستا په نوم یم همدغه فخر مې بس دی نور څه نه غواړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څو موده وروسته مومن خان ته خبر راغلی و چې شیرینو یې ورکړې ده. مومن خان له هغه پاچا څخه رخصت واخیست چې ده اول لیدلی و، پاچا اوه غاترې په بتکو وربار کړې څو کسه نوکران یې ورسره کړل چې تر وطنه یې ورسوي. د پاچا لور (د مومن خان ماینه) هم له (نهه د برشو) نجونو سره ورپسې روانې شوې. مومن خان د زبردست خان کور ته نږدې شو، شپه وه، نورو ملګرو ته یې وویل تاسې دلته د بره شئ چې وګورم رښتیا یې شیرینو ورکړې ده، که یې ورکړې وه نو شیرینو او مېږه به یې غبرګ په توره ووهم مړه به یې کړم او که نه یې وه ورکړې، نو بېرته به دستي راشم. د شپې کور ته وروا وښته د شیرینو کټ د ورونو په منځ کې و، دی ورنږدې شو، شیرینو پرې راوېښه شوه نو پر ورونو یې ناره وکړه:

ورونو د مرګ پر خوب ویده یې

په نیمه شپه مې غمازان ازاروینه

ورونه یې راپاڅېدل، هر یو یوه یوه چاړه وواهه، مومن خان غږ نه کاوه، زبردست خان یوه چاړه په ځیګر کې وواهه ګوزار شو، نقاب یې له مخه ایسته کړ، شیرینو په دغه تاریکۍ کې وپېژندو نو یې ناره کړه:

ادې راکښته سه اور بل کړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مومن خان په وينو رنګ شو بالښتونه

د مومن خان مور ته يې احوال ورولېږه.

کله چې د مومن خان مور ليدو ته راغله نو دا ناره يې وکړه:

ما په خپل کور کول فالونه

چې مومن خان به د هندوستان راوړي شالونه

نو بيا شيرينو ناره وکړه:

د مومن عقل کوتاه و

پر نيمو شپو څوک د چا سرای لره ورځينه

بيا د زبردست خان مور ناره وکړه:

مومن مې دولس کاله تللی

پر ديارلسم کال چې راته اجل نيولی

دا وخت چې مومن خان زخمي و ، نو پوښتنه يې ترې وکړه چې کوم ټپ دې ډېر خوږېږي نو يې ناره کړه:

مومن خان اووه چړې خوړلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زبردست د چړې ډېر فریاد کوینه

زبردست چې کله پوه شو چې مومن خان دده له چړې مري، نو هغه چاره یې په خپل ځیګر کې ووهله، سوړ پوړ واوښت، خلک پرې راټول شول، یو غم دوه غمه شول، زبردست وصیت وکړ چې زما جنازه تر دې دمخه یو سئ، او ما دمخه ښخ کړئ، ځکه چې ما ده سره ډېر ظلم کړی، مومن خان چې واورېدل چې زبردست خان ځان مړ کړ، نو ده وویل: زه مړ کېدلم نو ده ولې ځان مړ کړ؟ لږه شېبه وروسته یې ساه وختله.

د مومن خان جنازه لا خلاصه نه وه چې د پاچا لور له نورو نهه دېرش نجونو سره د مومن خان کور ته راورسېده له یوه بزګر څخه یې پوښتنه وکړه هغه په ځواب کې وویل:

پر نیلي سور راغی ښه ځوانه

مومن خان مړ دی په هوا ژاړي مرغینه

بزګر ورته ټول نقل وکړ هغې دا ناره وکړه:

یو دادې څه ویل بزګره !

غشی دې راکړ د ځیګر پر پېیوستنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاچا لور نورې نجونې رخصت کړې او ويې ويل چې زه به دلته د مومن خان د زيارت ملنګه يم.

کله چې يې د مومن خان جنازه وړله شيرينو وويل چې د مومن خان ارمان ختلی نه دی نو دده جنازه دې پېغلې يوسي، نو دې کې د پاچا لور هم تر جنازې لاندې شوه، کله چې يې مومن خان خاورو ته سپاره، نو د پاچا لور خدای ته سوال وکړ چې دا هم واخلي، نو د پاچا لور مړه شوه، دې وخت کې د مومن خان مور ناره کړه:

مومن په لوړه غونډۍ کېږدئ

چې خواره مور يې هر سحر زيارت کوينه

کله چې يې مومن خان ښخ کړ نو شيرينو دا وروستۍ ناره پرې وکړه:

ارمان ارمان لا خان مومنه

ارمان خو دادی خانه مړ وې مړ مې کړې په خپله

مومن خان يې په لوړه غونډۍ ښخ کړ، د پاچا لور او زبردست خان يې په هديره کې ښخ کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوه شپه يو ښه سړي خوب وليد چې د پاچا لور په خپل قبر کې نه شته، کله چې خلکو قبر وسپړه، هلته نه وه د مومن خان په قبر کې وه، بيا يې د لارې په بله خوا کې ښخه کړه، څو موده وروسته د مومن خان او د پاچا د لور په قبر شنه نهالان راشنه شول.

دا و د مومن خان او شيرينو د داستان لنډيز.

اوس اوس د حماسې ياد شوي معيارونه هر معيار پر دې کيسه تطبيقوو.

په دې ليکنه کې د مومن خان د بهادرۍ، مېړانې او پهلوانۍ کيسه بيان شوې ده.

- د حيواناتو نقش په افسانو کې راغلی، لکه د پاچا لور او ښ او خپله د مومن خان د اس يادونه.
- په دې ليکنه کې مومن خان له ډېر خطرناک او وحشتناک ښامار سره مقابله کوي.
- سره له دې چې په حماسه کې د ځينو بوټو او مېوو د جادويي حالت ځرګندونه کېږي خو په دې کيسه کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضرورت د نشتوالي له مخې د بوټو چندان يادونه نه ده راغلې.

- په دې کيسه کې مومن خان له ښامار او ځينو پهلوانانو سره په جګړه کې د يوه مافوق الطبيعي انسان په توګه را څرګند يږي.
- سره له دې چې د حماسي اتلان د خپل ژوند په برخه کې له خپل يو ضد قهرمان سره مخامخېږي، خو په دې کيسه کې مومن خان له داسې معادل متضاد قهرمان سره نه مخامخېږي، يوازې زبردست خان (دده خپل اخښی) څه ناڅه د يو ضمني مخالف قهرمان په توګه را څرګند يږي او په پای کې په ناخبرۍ کې د مومن خان د مرګ سبب کېږي.
- مومن خان هم د حماسو د نورو اتلانو په شان په يوه اوږده او خطرناک سفر تللی او نږدې دولس کاله يې مسافري کړې او له سختو ستونزو او کاميابيو سره مخامخ شوی دی.
- مومن خان په دې کيسه کې داسې اخلاقي معيارونه او ارزښتونه قايموي چې هغه د پر لوړ ملي او معنوي ارزښتونه ګڼل کېږي، لکه له شيرينو سره د وفا لوز، توره، ميړانه، سپېڅلتيا او داسې نور ارزښتونه.
- د مومن خان او شيرينو په کيسه کې ډېرې مهمې صحنې شته خو تر ټولو هيجاني صحنه همغه د مومن خان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـرګ د پېښـې جريـان دی چـې پـه نـاخبرۍ کـې دی ورسـره مخامخېږي او زبردست خان هم د خپلې غلطۍ د جبران په خاطر ځان وژني.

- په حماسه کې ځينې داسې پېښې رامنځته کېږي چې دروغ، چل، وفرېب کاري په کې وي، په دې کيسه کې هم هغه وخت چې مومن خان پـه هندوستان کې و لـه وطنه چې ورتـه کوم شخص راغی د شيرينو په باب يې ورتـه دروغ وويـل چې هغه يې ورکړې ده، همدا دروغ دد ې سبب شول چې مومن خان له هندوستانه د کور پر لوري حرکت وکړ او په شپه کې ځان د شـيرينو کـور تـه رسـوي او بـالاخره دا کـار دده د مـرګ سـبب ګرځي.

- په دې کيسه کې هم د نورو حماسو د کيسو د اتلانو په شان ساده ګي، اقتدار او عظمت ليدل کېږي او مـومن خـان د صداقت او عينيت يو ښه سمبول ګڼل کېږي.

- د مومن خان کيسه هم د نورو حماسو په شان لـه ښـه او عـالي سـبک څخـه برخمنـه ده، د فـورم يـا شـکل لـه پلـوه دا داستان پښتو شفاهي داستان دی او يو منثور داستان دی، خوله په خوله له يو نسل څخه بل ته انتقال شوی او دا وريانت يې محمد ګل نوري نقل کړی دی.

البته په دې داستان کې ځای پرځای ځينې منظومې نارې راغلې چې داستان ته يې رنګيني ورکړې، سربېره پـر دې پـه دې کيسـه کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مومن خان او شیرینو د مینې کیسې د داستان غنایي برخه بډایه کړې ده، خو که په مجموعي ډول د مومن خان او شیرینو دا داستان تحلیل شي، نو په نتیجه کې ویلای شو چې دا داستان یو تراژیدي حماسه ده، خو مکمله تراژیدي ځکه نه ده چې د تراژیدۍ ټولې ځانګړنې نه لري، خو لکه د مخه چې مو وویل د حماسې اکثره او زیاتره ځانګړنې لري خو دا چې دا حماسه په پای کې په سختې تراژیدۍ، نهیلۍ او ناکامۍ پای ته رسېږي، نو د حماسې تراژیدیکه خوا هم ورسره ملګرې شوې، د داستان وروستۍ برخه لکه د رستم او سهراب تراژیک داستان ته ورته ده چې پلار خپل زوی په ناخبرۍ کې له منځه وړي، دلته هم مومن خان د شیرینو د ناخبرۍ په وجه د هغې د ورونو په تېره د زبردست خان له خوا وژل کېږي او داستان په غم پای ته رسي، دا چې نور داستان د مومن خان له بهادرۍ، مېړانې، جنګونو او پهلوانۍ ډک دی، نو په دې وجه یې د حماسې زیات خصوصیات پوره کړي دي. د حماسې د عامو او خاصو ځانګړتیاوو په پام کې لرلو سره ویلای شو د مومن خان او شیرینو داستان یوه شفاهي منثوره تراژیکه حماسه ده چې د نړۍ له ځینو نورو مطرحو حماسو سره سیالي کولای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیک

سرلیک مخ

سریزه.. ۱

په لرغوني پښتو ادب کې غزل.. ۳

په تذکرة الاولیا کې د لرغونتوب نښې.. ۷

((ځانځاني ښامار))د هر چا په خپل ځان کې.. ۱۴

تاریخ مرصع او څو نومیالۍ پښتنې بیبیانې.. ۲۵

د خوشال په یو غزل کې اخلاقي پندونه.. ۳۰

د خوشال په غزل کې بزم او رزم.. ۳۵

د خوشال په یوه قصیده کې پښتني ننګ.. ۴۰

د غلو ډیوه.. ۴۲

((ادبي بحثونه)) د تحقیق د اصولو له نظره.. ۴۹

د مومن خان او شیرینو کیسه یوه تراژیکه حماسه.. ۵۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملـي تحریـك دا ژمنـه د یـاد کـال د کـب پـر (۲۸)مـه نېټـه پـوره او د یـوې پرتمینې غونډې پـه تـرڅ کـې یـې شـل عنوانونـه علمـي اثـار هېـوادوالـو تـه وړاندې کړل. ملي تحریك په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشـاء الله د خدای (ج) پـه نصرت ټول ټـال سـل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کـوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریـك ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي کـوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونـو) ژمنـه کـړو اثـارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیلـه لـري چـې لـه دې اثـر څخـه بـه زمـوږ هېـوادوال پـه زړه پـورې ګټـه پورتـه کـړي. ملـي تحریـك لـه ټولـو هغـو لیکوالـو، ژبـاړونکو، سمونچارو، مـالي او معنـوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثـارو د چـاپ پـه دې ټول بهیـر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیـر یـې بریـالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور وداني ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (حاجي محمد زمان لغماني) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارین یون لنډه پېژندنه

اصلي استوګنځی: ښېوه، ننګرهار

اوسنی استوګنځی: کابل

زوکړه: ۱۳۴۹ ل کال

زده کړه: امنه فدوي لېسه، کابل پوهنتون،
پښتو څانګه، لیسانس او ماستري

دندې:

د امنه فدوي لېسې ښوونکې، د امهات المومنین پوهنتون استاده، په ختیځو ولایتونو کې د ملګرو ملتو په دفتر (یوناما) کې د ښځو د برخې مسوله، د ناهید مجلې بنسټګره، د بېړنۍ لویې جرګې، د اساسي قانون د لویې جرګې، د امن ګډې جرګې، د سولې د مشورتي لویې جرګې، د دوديیزې لویې جرګې، او د نورو مهمو جرګو غړې،په ولسي جرګه کې د ننګرهار د خلکو استازې (۱۵)مه دوره، په ولسي جرګه کې د ننګرهار د خلکو استازې (۱۶)مه دوره.

اثار :

- لنډیو ته یوه لنډه کتنه
- د وړمو بهیر ، ۱۳۷۷ل کال، چاپ.
- په ننګرهار کې فرهنګي تولنې، ۱۳۹۳ل کال چاپ.
- ځانځاني ښامار د هر چا په خپل ځان کې (همدا اثر)

د افغانستان ملي تحریک

www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۱۲۰

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library